

Digitalizacija građe muzejskih knjižnica

Čižmek, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:473243>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za informacijske znanosti i komunikacijske znanosti

Smjer bibliotekarstvo

Ak.god. 2020./2021.

Diplomski rad

Digitalizacija građe muzejskih knjižnica

Izazov za muzeje u Hrvatskoj

Dora Čižmek

Mentor: prof.dr.sc. Daniela Živković

Zagreb, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Iskustvo suradnje s prof.dr.sc. Danielom Živković važno je za moj budući život i rad.

Zahvaljujem cijenjenoj profesorici na potpori, strpljenju i ohrabrenju.

Sadržaj

Uvod	1
1. Muzejske knjižnice u Hrvatskoj	2
1.1. Muzejske knjižnice kao informacijska središta i ravnopravan segment muzejske djelatnosti.....	5
2. Digitalizacija knjižnične građe u muzejima i muzejskim knjižnicama	8
2.1. Proces digitalizacije građe i oprema	11
2.2. Zakonodavni okvir za digitalizaciju.....	14
2.3. Financiranje projekata digitalizacije	25
3. Prezentacija digitalizirane građe i komunikacija s korisnicima	27
3.1. Prepoznatljivost i uspješnost muzeja kroz primjenu digitalnih alata	29
3.2. Primjeri prezentacije digitalizirane knjižnične građe.....	31
4. Istraživanje muzejskih knjižnica u Hrvatskoj	34
4.1. Cilj provedbe anketnog upitnika	34
4.2. Rezultati istraživanja.....	35
4.3. Rasprava rezultata.....	41
5. Muzejske knjižnice – pogled u budućnost	44
Zaključak	46
Literatura	48
Dodatak – Anketni upitnik	50
Sažetak	54
Summary	55

Uvod

Suvremene muzejske knjižnice u Hrvatskoj, kao i u svijetu, prate dostignuća informacijsko-komunikacijske tehnologije koja je u ubrzanom, neprekidnom razvoju. Danas govorimo da živimo u „digitalnom dobu.“ Sve vrste knjižnica u svom poslovanju susreću se s digitalizacijom, pa tako i muzejske knjižnice. Nove mogućnosti djelovanja za knjižnice unutar muzejske ustanove omogućila je primjena digitalne tehnologije. Razmjeri primjene digitalizacije u djelatnosti muzejskih knjižnica u Hrvatskoj žele se predstaviti ovim diplomskim radom. U tu svrhu provedeno je istraživanje metodom anketnog upitnika namijenjenog muzejskim knjižnicama. Težilo se dobiti odgovore vezane uz obim digitalizacije, kriterije za digitalizaciju građe, dostupnost digitalizirane građe i edukaciju knjižničnog osoblja. Razmotrene su i zakonske odredbe te mogućnosti financiranja. Kroz primjere uspješnih muzejskih knjižnica u procesima digitalizacije naglašena je njihova prepoznatljivost i njihov kulturni doprinos.

1. Muzejske knjižnice u Hrvatskoj

Hrvatski muzeji usporedivi su s europskim u svom povijesnom razvoju. Isto tako, naši muzeji svojim dosezima prate suvremena muzeološka kretanja. Značajan doprinos njihovom razvoju i prepoznatljivosti daju stručnjaci i teoretičari muzejske djelatnosti. Važno je, u kontekstu razvoja muzejske djelatnosti u Hrvatskoj istaknuti Muzejski dokumentacijski centar koji na specifičan način prati razvoj naših muzeja od 1955. godine. Kroz godine rasta u njemu su se razvile različite djelatnosti od velikog značaja za područje muzeologije i mreže hrvatskih muzeja. Neke od tih djelatnosti su: dokumentacijska, informacijska, edukativna, knjižnična i izdavačka. Osnivač Muzejskog dokumentacijskog centra, dr. Antun Bauer, povjesničar umjetnosti i muzeolog, govoreći o muzejskim knjižnicama istaknuo je da su „...biblioteke u muzejima neophodno i obavezno sredstvo koje služi za ispravan i kompleksan rad i djelovanje muzeja kao ustanove u vršenju svojih osnovnih zadataka rada i djelovanja“.¹

Pravi značaj, u smislu otvorenosti javnosti, muzeji dobivaju u prvoj polovici 19. stoljeća.

Arheološki muzej u Splitu otvoren je 1821. godine. Hrvatski sabor, na poticaj Ljudevita Gaja i iliraca, donio je odluku 1836. godine da se u Zagrebu otvori Narodni muzej u Ilirskoj dvorani u Narodnom domu. Iz ovog su se muzeja razvili ostali značajni muzeji u našem glavnom gradu. Među njima posebno mjesto ima Muzej za umjetnost i obrt koji uskoro obilježava 140 godina postojanja. Nakon Arheološkog muzeja u Splitu, njegova zgrada planski je i namjenski građena za muzej. Za njezinu izgradnju zaslužan je Herman Bollé. Posebno mjesto u njoj zauzima prostor s reprezentativnom knjižnicom. Isti arhitekt je zaslužan za dizajn opreme i namještaja knjižnice. Važno je istaknuti da su naši najstariji muzeji čije su zgrade građene s namjerom da budu muzeji, imali knjižnicu.

Dvadeseto stoljeće, puno snažnih promjena i društvenih potresa, bilo je novo razdoblje i za područje muzejske djelatnosti. Otvaraju se novi muzeji, a muzeološka struka napreduje. Godine 1984. osnovana je Katedra za muzeologiju u sklopu Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

¹ Radovanlija-Mileusnić, S. *Osnove i primjena suvremenog muzejskog knjižničarstva u Hrvatskoj. // Informatica Museologica*29, ½(1998), str. 5

Muzejske knjižnice, posebno one s dugom tradicijom poput onih Hrvatskog povijesnog muzeja, Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Etnografskog muzeja u Zagrebu, Muzeja za umjetnost i obrt, razvijaju se sve do danas. No, početak rada nekih novijih muzeja ne prati uvijek i uspostava suvremene muzejske knjižnice. Mnoge naše muzeje odlikuje suvremena arhitektura i moderni muzeološki postav (npr. Muzej vučedolske kulture, Muzej krapinskih neandertalaca) za koji su pristigla i međunarodna priznanja. No, razvoj knjižnične djelatnosti u njima nije uvijek adekvatan. Muzejske knjižnice osnivane su za potrebe stručnog osoblja, u prvom redu kustosa. Nerijetko su bile na usluzi i zainteresiranim korisnicima i izvan muzeja. Knjižnični fondovi nastajali su vlastitom kupnjom, kao donacija ili razmjena sa srodnim muzejima, domaćim i stranim.

Prema priručniku za rad u muzejskim knjižnicama Esther Green Bierbaum, teoretičarka muzejskog knjižničarstva, još je prije dva desetljeća istaknula četiri razloga za postojanje knjižnica u muzeju:

- ❖ „povećanje muzejskih programa i servisa
- ❖ podrška muzejskoj naobrazbi i interpretacijama
- ❖ ušteda vremena muzejskom osoblju (i muzejskog novca)
- ❖ izgradnja dobrih i pozitivnih odnosa s publikom (obogaćivanje muzejskih ponuda i kulturno- obrazovnih programa).”²

Muzejske knjižnice su aktivni i sve više interaktivni dijelovi muzejske organizacije, no razvoj muzejskih knjižnica nije uvijek pratilo i zapošljavanje stručnog knjižničnog osoblja. Još uvijek nije prisutna svijest o važnosti knjižničnog muzejskog djelatnika u stručnom i znanstvenom radu.

Djelovanje muzejske knjižnice reflektira se na cjelokupni rad muzeja. Uz stručnu knjižničnu djelatnost, muzejske knjižnice su svojim aktivnostima vezane uz gotovo sve muzejske djelatnosti.

Neke od njih su:

- ❖ stručna suradnja sa pojedinim muzejskim djelatnicima, posebno kustosima (u pripremi relevantnih izvora, traženju informacija)

² Radovanlija-Mileusnić, S. *Osnove i primjena suvremenog muzejskog knjižničarstva u Hrvatskoj.*, str.5.

- ❖ uključivanje u izdavačku djelatnost muzeja (suradnja u izradi kataloga, vodiča, monografija)
- ❖ suradnja s muzejskim pedagogima (u pripremi radionica i drugih aktivnosti)
- ❖ suradnja u muzejskom marketingu i razvijanju društvenih mreža.

Muzejski dokumentacijski centar započeo je devedesetih godina 20. stoljeća s nizom predavanja i edukacija vezanih za informatizaciju muzeja, posebno u području muzejskog knjižničarstva.

Ankete koje je provodio Muzejski dokumentacijski centar, a objavljivane su u časopisu *Informatica Museologica* i na web-stranicama Centra pokazuju promjene u muzejskom knjižničarstvu u našoj zemlji.

Izdvajamo neke pokazatelje:

Tablica 1. Pokazatelji rasta muzejskih knjižnica i stručnog knjižničnog osoblja (prema godišnjim izvješćima MDC-a)

godina	Broj anketiranih muzejskih knjižnica	Broj odgovora	Broj knjižnica	Broj stručnih djelatnika
1981.	120	95	70	6
1996.	145	69	60	14
1998.	208		105	30
2008.	225			30
2020.				nije posebno istaknut

Istraživanje iz 1996. godine pokazalo je da je u muzejima 50% muzejskog osoblja dijelom radnog vremena zaposleno u knjižnici. Uz istraživanje je istaknuto da su uočeni problemi s kojima se susreću muzejske knjižnice i ustanovljena je potreba za kvalitetnijim održavanjem višegodišnje tradicije postojanja i rada ovih specifičnih vrsta knjižnica, te je istaknuto: "Kao prvo, muzejsko-galerijske ustanove koje još nemaju ustanovljene knjižnične fondove ovu bi aktivnost svakako

trebale organizirati u svrhu poboljšanja rada samih djelatnika ustanova te šireg otvaranja prema društvenoj sredini u kojoj se nalaze. Uz adekvatan prostor nužno je i prisustvo stručnog osoblja koje će pratiti i primjenjivati suvremena kretanja u knjižničarstvu.”³

Za godine 2008. i 2020. godinu podaci su vidljivi iz godišnjih statistika koje prikuplja Muzejski dokumentacijski centar. Iz statistike za 2020. godinu vidljivo je da nije posebno istaknut broj stručnih djelatnika knjižničara. Zanimljivo je da ta statistika ističe broj muzejskih pedagoga kojih je 2008. godine bilo 30 kao i knjižničara, a 2020. godine njihov broj raste do 81. Knjižničari su ostali uklopljeni u brojku od 140 ostalih djelatnika. U tom broju nalazi se tehničko osoblje, preparatori, dokumentaristi, te možemo pretpostaviti da broj knjižničara nije znatno rastao, kao što je to slučaj s muzejskim pedagogima.

1.1. Muzejske knjižnice kao informacijska središta i ravnopravan segment muzejske djelatnosti

Muzejske knjižnice pripadaju vrsti specijalnih knjižnica. Njihova djelatnost i osnovna zadaća temelji se na muzejskim zbirkama, te su kao takve, podrška muzejskoj djelatnosti i znanstveno-istraživačkom radu stručnog osoblja. S tom namjerom su se, počevši od sredine 19. stoljeća, osnivale usporedno s muzejima. Iako su bile zatvorenog tipa i namijenjene isključivo stručnjacima, sredinom 20. stoljeća sve se više ističe nužnost izlaska muzejskih knjižnica iz okvira strogo stručne muzejske djelatnosti, te da se i one otvore javnosti. Tu je težnju jasno izrazio Paul Rivet: “Unatoč važnosti uloge muzeja u naobrazbi najširih slojeva, on ima i mnoge druge funkcije. Svaki bi muzej trebao biti središte ne samo popularne poduke, nego i znanstvenih informacija. Svaki bi muzej trebao raspolagati prikladnom specijaliziranom knjižnicom, koja bi trebala biti besplatna, otvorena za sve, udobna i otvorena izvan radnoga vremena. Takve knjižnice nužno nadopunjuju muzej, a time mislim da bi trebale biti otvorene svima, a ne samo znanstvenicima i istraživačima... Knjižničar bi trebao služiti kao vodič i savjetnik baš kao i kustos. Te se dvije djelatnosti nadopunjuju.”⁴

³ Radovanlija-Mileusnić, S. *Osnove i primjena suvremenog muzejskog knjižničarstva u Hrvatskoj*, str. 5

⁴ Tarrete, O. *Skriveno blago: muzejske knjižnice i dokumentacijski centri. // Informatica Museologica 29, ½(1998), str. 120.*

Potreba da se muzejske knjižnice otvore javnosti i omogućće svima dostupnost svoje građe, ističe značaj i ulogu suvremene muzejske knjižnice. Umjesto potporne, sporedne uloge, knjižnica mora postati informacijsko središte muzeja - mjesto koje omoguććava produbljivanje spoznaja o zbirkama i muzejskim predmetima, izložbama, te aktivno sudjeluje u kreiranju sadržaja i aktivnosti muzeja, zajedno sa drugim stručnim osobljem i posjetiteljima.

Ujedno, muzejska knjižnica treba imati aktivnu ulogu u muzejskim procesima obrade građe (komunikaciji, interpretaciji i kontekstualizaciji muzejskog predmeta). Knjižnična građa muzejskih knjižnica (brošure, katalogi izložbi, tematske bibliografije, monografije o autorima i zbirkama) često je zanemarena i sekundarna kada je u pitanju upotpunjavanje korisničkog iskustva i razumijevanje „muzejske priče“ koja se želi prenijeti. Van der Wateren je, želeći istaknuti važnost knjižnica i knjižničara rekao da se „... knjiga ne smije promatrati samo kao predmet koji je nositelj informacija o drugom predmetu, već kao predmet koji je sam po sebi važan i poseban, a knjižničar ima ulogu njegovog kustosa.“⁵

Kroz muzejski predmet se otkriva namjena i vrsta muzeja. Na njemu se temelji muzejsko iskustvo. No, često taj komunikacijski proces između posjetitelja i muzeja ostane nedorečen (posjetitelji imaju problema s primitkom i percepcijom muzejske poruke i ideje isključivo posredstvom predmeta). Knjižnična građa upućuje zainteresiranog posjetitelja na niz drugih informacija kojima se produbljuju te spoznaje. Muzejske knjižnice pomažu posjetiteljima otkriti prikriveni kontekst i otvaraju put prema istraživačkom procesu. Na taj način, one utječu na muzejsko iskustvo i znatno ga obogaćuju.

Pri tome, važan aspekt je i osposobljenost stručnog knjižničnog osoblja. Knjižničar, kao informacijski stručnjak, svojim organizacijskim, analitičkim i kritičkim vještinama može samo doprinijeti složenim zahtjevima digitalnog doba. Važan je i u komunikaciji s posjetiteljima, načinu na koji ih usmjerava na istraživanje i pretraživanje informacija o muzejskim predmetima i zbirkama. Snježana Radovanlija-Mileusnić ističe nekoliko njezinih temeljnih zadaća muzejske knjižnice:

⁵ Van der Wateren, J. *The importance of museum libraries.* // *INSPEL* 33,4(1999), str.192.

- ❖ „sabiranje muzejskih publikacija i publikacija koje se tiču muzeja
- ❖ pružanje usluga muzejskom osoblju, suradnicima i vanjskim korisnicima
- ❖ opisivanje i organiziranje građe tako da može biti pohranjena i pronađena
- ❖ pružanje informacija i informacijskih servisa prema potrebama korisnika
- ❖ provođenje instrukcija za služenje materijalima i medijima
- ❖ čuvanje i zaštita građe
- ❖ mogućnost međuknjižnične posudbe u slučaju da knjižnica ne posjeduje potrebnu građu.“⁶

Suvremena muzejska knjižnica ima ravnopravnu ulogu u cjelokupnoj djelatnosti muzeja. Muzejska knjižnica, kao informacijsko središte, odgovara potrebama i stručnog osoblja, kao i potrebama muzejske publike.

⁶ Radovanlija-Mileusnić, S. *Osnove i primjena suvremenog muzejskoga knjižničarstva u Hrvatskoj*, str.6.

2. Digitalizacija knjižnične građe u muzejima i muzejskim knjižnicama

Digitalizacija knjižnične građe postaje sve važniji segment upravljanja zbirkama u baštinskim ustanovama. Iako je u hrvatskim muzejima manje prioriteta i zastupljena od digitalizacije muzejskih predmeta, sve više se ističe njezina važnost u svrhu muzejske komunikacije i uvodi u plan digitalizacije unutar pojedine institucije. Ona je postala neizostavan aspekt kontekstualizacije i komunikacije kulturne baštine. Knjižnična građa muzejskih knjižnica prati misiju, viziju i poslanje matične institucije te je vrijedan doprinos korisničkom iskustvu. Njezinom digitalizacijom stvara se informacijsko okruženje koje omogućuje bolji kontekst za interpretativno tumačenje muzejskih predmeta, a time utječe i na uspjeh „muzejske priče“. U suvremenom muzeju, vidljivo je povezivanje obje sfere (knjižnične i muzejske). Brišu se granice koje postoje unutar stvarne knjižnice ili muzeja. U muzejima, gdje je interpretacija, uz komunikaciju, najvažnija značajka muzejskog doživljaja, muzejskog iskustva, nove mogućnosti istraživanja i korištenja knjižničnih izvora vrijedan su i nezaobilazan dodatak.

Muzejske knjižnice često imaju problem sa upravljanjem zbirkama, pohranom i zaštitom građe. Mnoge muzejske knjižnice nisu dostupne javnosti, a knjižnična građa je nedostupna za slobodno rukovanje (stara, oštećena, rijetka i vrijedna knjižnična građa). Potreba za zaštitom i očuvanjem izvornika, kao i zahtjevi nove, digitalne ere, u čijem je središtu korisnik, stavljaju digitalizaciju u prvi plan. Tehnološka uključenost, digitalizacija građe i njezina prezentacija korisnicima utječu na relevantnost baštinske ustanove, čiji je cilj zadovoljiti korisničke potrebe, imajući u vidu svoje poslanje.

Šojat-Bikić ističe: „Digitalizirane knjige su uvijek dostupne online korisnicima, ne mogu se otuđiti ili oštetiti, korisnik ne mora dolaziti u knjižnicu, izravno pristupa knjizi, može je pretraživati po indeksima i eventualno punom tekstu (ako tekst nije digitaliziran kao slika već je dodatno obrađen programskom podrškom za optičko prepoznavanje znakova) te se na taj način njome učinkovitije služiti. Stare, krhke, rijetke i vrijedne knjige, koje imaju status kulturnog dobra te poput muzejskog predmeta nose atribut jedinstvenosti, digitalizacijom dobivaju novi život.“⁷

⁷ Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : Odabir građe za digitalizaciju. // Muzeologija 50(2013), str. 123.*

Iako digitalizacija knjižnične građe pretpostavlja određene nedostatke (poput: gubitka minucioznih detalja i informacija, nemogućnost prijenosa jednake boje kao kod izvornika,...), njezine prednosti ipak prevladavaju. „Digitalizacija tehnički omogućuje uvid u sadržaje koje fizička prezentacija izvorne građe ne otkriva korisnicima. Tako, primjerice, knjiga, fotoalbum ili atlas, izloženi u muzejskoj vitrini, ne otkrivaju svoj sadržaj – pokazuju samo prednju koranicu ili su otvoreni na jednoj stranici. Bolje je i daleko primjerenije prikazati digitaliziranu knjigu na webu nego je izložiti u vitrini. Virtualne izložbe daleko su bolji medij za prezentaciju knjiga od fizičkih izložbi.“⁸. Šojat-Bikić ujedno ističe da: „Knjižnice mogu jednostavnije i bez većih informacijskih gubitaka otkriti sadržajnu vrijednost svojih zbirki konvertirajući ih u pretraživi elektronički tekst.“⁹

Prilikom digitalizacije važno je imati na umu kako dodati vrijednost digitalnoj inačici – cilj nije isključivo reprodukcija originala. Neki od primjera dodane vrijednosti su:

- ❖ „indeksi i druga pomagala za pretraživanje
- ❖ poveznice na bibliografske zapise i druge izvore informacije
- ❖ mogućnost preuzimanja digitalne inačice
- ❖ mogućnost korisničkog označivanja
- ❖ obrada digitaliziranog teksta programskom podrškom za optičko prepoznavanje znakova (OCR) i mogućnost prepoznavanja po punom tekstu
- ❖ alternativne prezentacije digitaliziranih jedinica građe (npr. prezentacija digitalizirane knjige u formatu PDF ili preslika stranica knjige u formatu JPEG)
- ❖ poboljšana čitljivost izbledjelih ili umrljanih dokumenata
- ❖ mogućnost fleksibilne integracije digitalizirane građe razasute na mnogim lokacijama u virtualne zbirke ili izložbe

⁸ Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku*, str.126.

⁹ *Ibidem*.

- ❖ popratna interpretativno-kontekstualna podrška (autorski tekstovi i komentari, dodatna dokumentarna građa)¹⁰.

Prilikom kreiranja optimizirane digitalne inačice potrebno je definirati i način pristupa digitaliziranoj građi. Izdvajaju se:

- ❖ „lokalni pristup – građi se pristupa unutar institucije, najčešće na zahtjev i na računalu za korisnike
- ❖ na prenosivom mediju (CD-ROM, DVD) – nudi se gotov digitalni proizvod
- ❖ globalni pristup putem weba – podrazumijeva digitalne zbirke, virtualne izložbe, multimedijske priče
- ❖ otvoren pristup (besplatan i neograničen) ili ograničen pristup (uz pretplatu, za registrirane korisnike)¹¹.

Digitalizacijom građe baštinskih ustanova mijenja se i cjelovit pristup kulturnoj baštini. Ona se međusobno isprepliće, modificira tumačenjem i korištenjem, revitalizira, rezultira stvaranjem novih jedinica građe, što pretpostavlja i stvaranje novog identiteta. Digitalizacija je neminovno uspostavila nov odnos prema baštini. Na primjeru muzejske djelatnosti, a također i muzejskih knjižnica, vidljivo je da je njihova zadaća komuniciranja s korisnicima prerasla lokalne okvire, te se sve više okreću i onim korisnicima koji pripadaju nacionalnoj i međunarodnoj razini.

Digitalizirana građa naglašava životnost i dinamizam kulturne baštine. Ona doprinosi znanju, suradnji, estetskim iskustvima, kritičkom promišljanju, te novom odnosu prema baštini.

¹⁰ Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku*, str. 127.

¹¹ *Ibidem*, str. 132.

2.1. Proces digitalizacije građe i oprema

Početak procesa digitalizacije započinje odabirom građe. To je prva i jedna od najvažnijih faza samog procesa. Zahtijeva pažljiv pristup koji treba biti u skladu s poslanjem baštinske ustanove koja digitalizira građu, uvijek imajući na umu korisničke potrebe. Uz te, osnovne elemente, postoji niz drugih neizostavnih kriterija koji utječu na odabir: vjerodostojnost izvornika, autorsko - pravna zaštita, postojeća katalogizirana i dokumentirana građa, sadržajna i formalna vrijednost građe, starost i stupanj oštećenosti, dostupna financijska sredstva, itd.

Preduvjet za digitalizaciju građe je i katalogizacija. Tek kada je građa pravilno obrađena i organizirana, može se početi s njezinom digitalizacijom.

Maja Šojat-Bikić navodi šest općenitih kriterija odabira: institucionalni okvir, vrijednost izvorne građe, fizički kriteriji, jedinstvenost i digitalno umrežavanje, metapodaci i finansijski okvir.¹²

U IFLA-inim Smjernicama za procese digitalizacije u javnoj domeni, kriteriji su stavljeni u kontekst knjižnica i arhiva:

- ❖ „sadržaj građe – sadržajna vrijednost i potencijal građe mora zadovoljiti korisničku potrebu, a također je važan faktor u izgradnji digitalnih zbirki
- ❖ potražnja građe – kako je jedan od primarnih ciljeva digitalizacije omogućavanje pristupa građi, cilj je digitalizirati građu koja će se koristiti i dijeliti među korisnicima; važno je uspostaviti ravnotežu između korisničkih očekivanja i poslanja baštinskih ustanova, odnosno, onoga čemu žele dodati vrijednost (ono što žele unaprijediti)
- ❖ materijalno stanje građe – često se odabire građa koju se želi očuvati i zaštititi (stara, rijetka i oštećena građa)“.¹³

¹² Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku*, str. 134-135.

¹³ *Guidelines for digitization projects for collections and holdings in the public domain, particularly those held by libraries and archives*. 2002. // IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf> (8.6.2021).

Nakon odabira građe, moguće je krenuti sa tehničkim procesom, odnosno, konverzijom analognog signala u digitalni. Za tu fazu procesa, razvijeni su posebni standardi:

- ❖ „tehnički standardi – odnose se na sam postupak digitalizacije i formate datoteka (TIFF, JPEG)
- ❖ metapodatkovni standardi – standardi baštinskih ustanova razvijeni u svrhu pohrane i zaštite digitalne inačice (MARC, SPECTRUM, EAD)
- ❖ terminološki standardi - razvijeni za opis građe, dodavanje semantičke vrijednosti i kvalitetnije pretraživanje (ICONCLASS)
- ❖ formalne ontologije – CIDOC-ov konceptualni referentni model¹⁴.

Za digitalizaciju, osim ostvarenih tehničkih i sadržajnih kriterija, važni su i ljudski resursi. Educiranost stručnog osoblja utječe kvalitetu procesa i sam rezultat. U slučaju da u pojedinim muzejskim ustanovama ne postoji osoblje obučeno za takve projekte, važno je konzultirati se sa drugim stručnjacima u području baštine.

Za digitalizaciju građe potrebna je adekvatna oprema. Najčešće se koriste skeneri, digitalne kamere i računala. Ujedno, nije svaka vrsta građe primjenjiva na svaki tip opreme. Odabiru opreme treba pristupiti s obzirom na specifične formalne i sadržajne značajke građe odabrane za digitalizaciju. One se odnose na osjetljivost materijala, stupanj oštećenosti, dimenzije, težinu, oblik, boju i čitljivost sadržaja. Format građe također predstavlja jedan od glavnih kriterija odabira opreme (dvodimenzionalnost građe, trodimenzionalnost predmeta, tekstualne, slikovne i zvučne značajke).

Za konverziju tekstualne i slikovne građe najčešće se koriste skeneri i digitalne kamere, dok se AV građa obrađuje pomoću računala. Skeneri su najzastupljeniji, te se mogu podijeliti na nekoliko vrsta: plošne, ručne, rotacione, reprografske, skenere za mikrofilmove, skenere za knjige i 3D

¹⁴ *Ibidem*

skenere. Njihove značajke su raznolike, međutim zajednička im je: brzina skeniranja, razlučivost digitaliziranja, polje skeniranja i opseg skeniranja. Digitalne kamere često se koriste za digitalizaciju stare i osjetljive građe, kako bi se smanjila mogućnost fizičkih oštećenja.

Općenito se može reći kako proces digitalizacije obuhvaća:

- ❖ „konverziju iz analognog u digitalni signal – odnosi se na tehničke karakteristike (vrstu opreme, rezoluciju i kvalitetu slike, kompresiju i formatiranje, dubinu boje)
- ❖ kontrolu kvalitete – odnosi se na kvalitetu obrade građe i njezinu usklađenost sa standardima, vjernost izvorniku, cjelovitost digitalizirane građe, čitljivost građe (važan OCR program – program za optičko prepoznavanje slova)
- ❖ organizaciju metapodataka i upravljanje zbirkama – metapodaci kao podaci pridruženi jedinici građe olakšavaju njezinu identifikaciju i organizaciju, pronalaženje, korištenje i zaštitu; na taj način dodaju vrijednost digitalnoj inačici
- ❖ pohranu i prijenos građe – odnosi se na kvalitetno razvijene sustave za pohranu koji bi mogli osigurati stvaranje, dijeljenje i zaštitu građe
- ❖ zaštitu građe – odnosi se na metode zaštite digitalne inačice prije stavljanja na raspolaganje javnosti (antivirusna zaštita, šifriranje, digitalni vodeni žig)
- ❖ omogućavanje dostupnosti građe – odnosi se na stavljanje na raspolaganje korisniku i način na koji će ona biti dostupna (putem online platformi, na izoliranom računalu u knjižnici, na mrežnim stranicama baštinskih ustanova, itd.)
- ❖ održivost – digitaliziranu građu potrebno je, poput i fizičke građe, redovito kontrolirati i održavati. Provodi se antivirusna zaštita, zaštita i regulacija autorskih prava, zabrana neovlaštenog pristupa, fizička kontrolu digitalne inačice“.¹⁵

¹⁵ Bily, M. *Projekti digitalizacija tiskane građe u Hrvatskoj i svijetu : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015. Str.7-9.*

2.2. Zakonodavni okvir za digitalizaciju

Digitalizacija građe zahtjevan je i složen proces kojemu treba pristupiti ozbiljno, imajući u vidu potrebne kriterije, te ono najvažnije za sam početak procesa – usklađivanje sa zakonima i standardima za digitalizaciju.

Za Hrvatsku je prvenstveno važan europski kontekst. Svaka zemlja unutar Europske unije treba uskladiti svoje zakonodavstvo s njezinim smjernicama. One su vezane za digitalizaciju i primjenu novih tehnologija te pružaju podršku baštinskim ustanovama prilikom prilagodbe i tranzicije u digitalnu eru. Imajući u fokusu bogatstvo i raznolikost europske kulturne baštine, smjernice teže osigurati dostupnost i razmjenu građe, oslanjajući se na prednosti online proizvoda i usluga.

Uspostavljajući zakonodavni i financijski okvir organizacije Europske unije usmjeravaju i potiču vlade europskih zemalja u kreiranju vlastite politike digitalizacije.

„Međunarodno zakonodavstvo obuhvaća brojne segmente: pristup, dijeljenje i zaštitu informacija, modele informatizacije, specifičnosti baštinskih ustanova (arhiva, knjižnica i muzeja), autorska i srodna prava, pravnu zaštitu, konzervaciju i zaštitu građe,...“¹⁶

Prve smjernice na međunarodnom nivou predstavilo je Europsko vijeće namjerom da olakša prilagodbu digitalnom modelu zemljama članicama Europske unije. Temeljni strateški ciljevi su:

- ❖ „konsolidacija strategija i ciljeva za digitalizaciju kulturnog sadržaja;
- ❖ konsolidacija organizacije digitalizacije i osiguravanje sredstava za digitalizaciju, uključujući promoviranje javno-privatnog partnerstva;
- ❖ poboljšanje uvjeta za *online* dostupnost i korištenje kulturnih sadržaja;
- ❖ doprinos daljnjem razvoju Europeane (europske digitalne platforme za kulturnu baštinu)

¹⁶ Aparac-Jelušić, T. *Digital libraries for cultural heritage. San Rafael, Ca. : Morgan & Claypool Publishers, 2017. Str.21.*

❖ osiguranje dugoročne digitalne zaštite¹⁷.

Proces digitalizacije uključuje i pravni aspekt. On uvelike odlučuje o realizaciji procesa. S obzirom da se digitalizacija temelji na reprodukciji jedinice građe i omogućavanju njezine dostupnosti javnosti, pitanje autorskih prava najčešća je prepreka tom procesu. Svaka jedinica građe predstavlja autorovo intelektualno i moralno vlasništvo. Ono je nematerijalno dobro i samo autor može odlučivati o načinu njegove uporabe. Dok se moralno pravo odnosi na atribuciju djela i jamči integritet autoru, pravo intelektualnog vlasništva odnosi se na njegovo korištenje (umnožavanje, distribuciju, prikazivanje). Kako bi se onemogućilo neovlašteno korištenje i manipulacija, djela je potrebno zaštititi.

Konsenzus oko autorskog prava mora biti postignut između autora djela i baštinske ustanove koja ga namjerava digitalizirati. Pismenim ugovorom autor daje svoje odobrenje za digitalizaciju i način korištenja građe. U njemu trebaju biti poštovana sva moralna i intelektualna prava autora.

Prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima, „autorsko pravo traje za života autora i sedamdeset godina nakon njegove smrti, bez obzira kada je autorsko djelo zakonito objavljeno.“¹⁸

Građa nastala tijekom 20. stoljeća do danas predstavlja izazov za digitalizaciju. Nju se ne može, i ne smije, učiniti javno dostupnom bez suglasnosti autora ili njihovih nasljednika. Nerijetko je teško pribaviti suglasnost, pa se novija građa često ostavlja po strani, a digitalizira se građa nastala prije 20. stoljeća koja je najčešće slobodna i može se javno distribuirati.

Uz iznimku slobodne građe, odobrenje autora ili njegovih nasljednika nije nužno tražiti za privatno korištenje te u svrhu zaštite građe (pod uvjetom da se jedinica građe nalazi u trajnom vlasništvu baštinske ustanove i da se njezinom reprodukcijom omogućava zaštita i čuvanje, a ne pristup).

Problem kod digitalizacije predstavljaju i djela za koje nije utvrđen autor ili nositelj prava. Takva djela nose naziv „djela siročad“ („orphan works“) a prije njihovog stavljanja na raspolaganje

¹⁷ Plan digitalizacije kulturne baštine 2020.-2025. // Ministarstvo kulture i medija. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/dokumenti/10?page=1&tag=-1&tip2=1&Datumod=&Datumdo=&pojam=> (8.6.2021.)

¹⁸ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. // Narodne novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_10_167_2399.html (8.6.2021.)

javnosti potrebno je usuglasiti metodologiju i provesti iscrpan istraživački proces koji podrazumijeva stvaranje baza podataka o specifičnim djelima, prikupljanje podataka korištenjem arhiva i registara, pregledavanje nacionalnih knjižnica i bibliografija, itd. Bez obzira na rezultat provedenog istraživanja, takva djela ostaju zaštićena.

Aleksandra Horvat ističe: „Za digitalizaciju, kao akt reprodukcije i akt stavljanja na raspolaganje javnosti, potrebno je prethodno dopuštenje nositelja prava. No knjižnice nemaju pomagala pomoću kojih bi mogle brzo i učinkovito identificirati i pronaći autore brojnih djela koja posjeduju.“¹⁹

Kako postupati s djelima siročadi prilikom postupaka digitalizacije i dalje predstavlja aktualan problem, jer iznimno je velik broj takvih djela u fondovima knjižnica. Proces potrage za nositeljem prava zahtijeva vrijeme, a istovremeno, često se ne uspijeva realizirati. Dokument kojim se nastoje dati smjernice za rješavanje tog problema je Direktiva o djelima siročadi. Njome bi se omogućila digitalizacija zaštićenih djela baštinskih ustanova kojima je nemoguće utvrditi nositelja prava.

Rješenju autorskopравnih problema treba pristupiti i izvan knjižničarske domene. Knjižnice i njihovi katalogi u većini slučajeva ne nude detaljne informacije o autoru ili drugim nositeljima prava. Stoga se teži pronaći jedinstvena rješenja kroz udruge za kolektivno ostvarivanje prava i oformljivanje baza autora. Takav pokušaj vidljiv je u formiranju baze „Arrow“ (Accessible Registries of Rights information and Orphan Works). Ona okuplja podatke o europskim nositeljima prava, te podatke o pravnom statusu djela (zaštićena, rasprodana, djela siročad).²⁰ Baza ima svoje nedostatke, poput standardiziranog prikaza autora, ali predstavlja inicijativu u rješavanju tog zahtjevnog problema.

Za baštinske ustanove karakteristična je efemerna građa i umetnuta građa. U nju se ubrajaju plakati, fotografije, pozivnice, razglednice, bilješke itd. Ta sitna građa zanimljiva je i znakovita, jer nudi dodatne vrijedne informacije. Često obiluje ilustracijama te je prikladna za digitalizaciju, no zbog svoje „materijalne prirode“ gotovo nikad ne sadrži podatke o autoru. Kao i za omeđene i

¹⁹ Horvat, A. *Digitalizacija i knjižnice*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55,2(2012), str.17.

²⁰ *Ibidem*, str.24.

neomeđene publikacije, važno je i kod efemerne građe utvrditi autora i dobiti njegovo dopuštenje prije početka projekta digitalizacije.

Potrebno je skrenuti pažnju i na digitalizaciju rasprodanih izdanja koja se nalaze u fondu knjižnice. Kao što je već rečeno, dozvola nositelja autorskog prava nije potrebna u svrhu digitalizacije radi očuvanja primjerka, ali jest prilikom stavljanja djela na raspolaganje javnosti. Baštinske ustanove koje žele digitalizirati rasprodano djelo moraju imati na umu komercijalno iskorištavanje djela, što je regulirano licencijama između njih i nositelja autorskog prava.

Pitanje autorskog prava, koje je od presudne važnosti, ogleda se u nizu dokumenata među kojima se ističu:

- ❖ Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (Ženeva, 1996.)
- ❖ Direktiva o autorskom pravu i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu
- ❖ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima.²¹

Ugovor o autorskom pravu svjetske organizacije za digitalno vlasništvo donesen u Ženevi 1996. godine važan je dokument kojim se želi na međunarodnom nivou uspostaviti i ujednačiti autorskopravne odnose u cilju poticanja intelektualnog stvaralaštva i njegove zaštite. Obuhvaća niz odredbi koje se odnose na prava i obveze autora djela. Spomenuta prava su: pravo stavljanja u promet, pravo iznajmljivanja i pravo priopćavanja javnosti. Obveze uključuju: obveze u pogledu tehničkih mjera te obveze u pogledu informacija o upravljanju pravima.²²

Direktiva o autorskom pravu i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu, noviji je dokument kojeg je usvojio Europski parlament 2019. godine. Donesen je kako bi se, slijedom tehnološkog razvoja i ubrzane digitalizacije u svim područjima društvenog djelovanja zemljama

²¹ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. // Narodne novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_10_167_2399.html (8.6.2021.)

²² Zakon o potvrđivanju ugovora o autorskom pravu svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo. // Narodne novine 6(2000.) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2000_05_6_65.html (8.6.2021.)

članicama omogućila lakša tranzicija u digitalnu eru i uskladili potrebni propisi. Državama članicama dan je rok od dvije godine kako bi svoje nacionalno zakonodavstvo uskladile s Direktivom. Njezin važan segment čine propisi koji se odnose na baštinske ustanove. Kako je najveći problem digitalizacije dobivanje odobrenja od autora ili autorovih nasljednika, on se u Direktivi pokušao riješiti uzimajući u obzir autorska prava, nužnost digitalizacije građe kojoj je potrebna zaštita, ali i njezinu vrijednost koja se ogleda u razmjeni i komunikaciji s korisnicima. Kao članci Direktive važni za baštinske ustanove spominju se:

- ❖ Članak 3. i 4.: Rudarenje teksta i podataka – odnosi se na automatiziranu računalnu analizu informacija. Direktivom je omogućeno rudarenje teksta i podataka čak i onim djelima zaštićenim autorskim pravom, u cilju znanstvenog istraživanja. Pri tome je važno da baštinske ustanove koje provode analizu imaju zakonit pristup djelima.
- ❖ Članak 6.: odnosi se na napore baštinskih ustanova u očuvanju kulturne baštine. Želi se omogućiti reprodukcija djela u cilju zaštite građe. Potiče se kvalitetnija suradnja s drugim kulturnim ustanovama (npr. dijeljenje opreme za digitalizaciju, stvaranje digitalnih kopija na temelju ugovora s vanjskim suradnicima).
- ❖ Članci 8.-11.: odnosi se na tzv. „djela siročad“, djela neutvrđenog autorstva, kao i na djela nedostupna na tržištu (rasprodana izdanja). Direktivom je predviđeno sklapanje licencije za nekomercijalne svrhe sa baštinskim ustanovama u svrhu reprodukcije i stavljanja na raspolaganje nedostupnih djela koja čine pojedine zbirke.
- ❖ Članak 14.: odnosi se na prava vizualne umjetnosti u javnoj domeni, čime će biti onemogućeno baštinskim ustanovama da traže autorsko pravo nad digitalnim reprodukcijama djela koja su javno dobro, a nalaze se u njihovim zbirkama.²³

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima donesen je u Hrvatskom saboru 2003. godine. Njime su uređena autorsko - pravna pitanja Hrvatskoj.

²³ Štimac, A. *U labirintu nove direktive o autorskom pravu u digitalnom okruženju. // Muzeologija 56(2019.), str.223.-224.*

Cjelina II. (Autorsko pravo) donosi niz propisa koji se odnose na autorsko djelo, autore i koautore, pravo pristupa, distribuciju, priopćavanje autorskog djela javnosti, pravo nasljeđivanja, te druga prava i obveze koje iz toga proizlaze.

Autorsko pravo je pravo autora nad njihovim djelima iz književnog, znanstvenog i umjetničkog područja.²⁴

Prije raspolaganja s djelom, neizostavno je riješiti pitanja vezana uz autorstvo. Stoga, nužno je uzeti u obzir:

- ❖ presumpciju autorstva (je li poznat autor djela ili ne) ; Članak.12.
- ❖ moralna prava autora (pravo prve objave, pravo na priznanje autorstva, pravo na poštivanje autorskog djela i čast ili ugled autora, pravo pokajanja) ; Članci 14.,15.,16., 17.
- ❖ imovinska prava autora (reproduciranje, distribucija i iznajmljivanje, priopćavanje autorskog djela javnosti) ; Članci 21.-31.
- ❖ druga prava autora (pravo na naknadu za reproduciranje autorskog djela za privatno ili drugo autorsko korištenje, pravo na naknadu za javnu posudbu, pravo na dobivanje informacija, pravo pristupa autorskom djelu, pravo zabrane javnog izlaganja autorskog djela) ; Članci 32.-40.
- ❖ autorsko pravo u pravnom prometu (trajnost i nasljeđivanje autorskog prava, prenosivost autorskog prava, autorskopравни ugovori) ; Članci 41.-106.
- ❖ posebne odredbe za računalne programe i audiovizualna djela (zaštita, prava autora računalnih programa, dekompiliranje) ; Članci 107.-121.

²⁴ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima.// Narodne novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_10_167_2399.html(8.6.2021.)

Cjelina III. (Srodna prava) odnosi se na prava umjetnika izvođača, prava proizvođača fonograma, prava filmskih producenata, prava organizacija za radiodifuziju, prava nakladnika, te prava proizvođača baza podataka.²⁵

Autentičnost građe također je dio pravne zaštite. Na neki način, vjerodostojnost osigurava građu i štiti je od manipulacije i nezakonitog korištenja. Stoga, važno je utvrditi autorstvo, vrijeme i način izrade djela, kao i ostale okolnosti nastanka.

Pitanje autorskih prava riješeno je ugovorima za davanje prava iskorištavanja djela – licencijama. To je dokument kojim autor daje svoje odobrenje tražitelju istog, a primjenjivo je i u stvarnom i u digitalnom okruženju. Kako ističu autorice u knjizi „Knjižnice i autorsko pravo“, „...licencni ugovor za elektroničku građu nužno uključuje upravljanje pravima na digitalnu građu (digital rights management – DRM), poznato i kao upravljanje digitalnim ograničenjima (digital restrictions management).“²⁶ Njime autor može ograničiti način korištenja građe.

Licencije predstavljaju efektivniji način rješavanja autorskopравnih pitanja. Najčešće se sklapaju između baštinskih ustanova koje žele digitalizirati građu i udruga za kolektivno ostvarivanje prava, u tom slučaju zastupnika nositelja prava.²⁷

Važno je spomenuti i korisnički aspekt – mogućnost pristupa digitaliziranoj građi. Osim slobodnog pristupa, postoji i licencirani pristup, koji se može podijeliti u kategorije:

- ❖ pristupne licencije po poslužniku – omogućuju istovremeni pristup građi određenom broju korisnika,
- ❖ licencije po mjestu – omogućuju za svako računalo poseban pristup poslužniku.²⁸

²⁵ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. // Narodne novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_10_167_2399.html (8.6.2021.)

²⁶ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. 1. elektroničko izd. (prema tiskanom izd. iz 2009). Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012. Datoteka ePub. Str. 64. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/11890907.pdf> (8.6.2021.)

²⁷ Horvat, A. Digitalizacija i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55,2(2012)., str.25.

²⁸ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Str. 66. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/11890907.pdf> (8.6.2021.)

Jedna od najpoznatijih i najčešće korištenih licencija je Creative Commons. Ona omogućuje slobodno i besplatno objavljivanje te distribuciju autorskog djela. Autor, kao davatelj licencije, ima monopol nad njezinim korištenjem. Kao uvjeti korištenja licencije navode se:

- ❖ „atribucija – odnosi se na pripisivanje djela autoru
- ❖ jednaki uvjeti korištenja – odnosi se na distribuciju autorskog djela
- ❖ nekomercijalnost – odnosi se na korištenje autorskog djela u nekomercijalne svrhe
- ❖ zabrana preradbe – odnosi se na korištenje građe imajući u vidu očuvanje izvornosti“.²⁹

U kontekstu digitalizacije, važno je spomenuti IFLA/UNESCO manifest za digitalne knjižnice. Cilj manifesta je istaknuti važnost omogućavanja dostupnosti kulturne i znanstvene baštine. Kako je komunikacija ključni segment baštinskih ustanova potrebno je, u skladu s novim mogućnostima koje je donijelo digitalno doba, otvoriti se tim izazovima. Digitalne knjižnice u tom procesu imaju važnu ulogu. One, kao sastavni dio fizičke knjižnice, nadopunjuju njezinu informacijsku ulogu, povećavajući dostupnost građe i olakšavajući komunikaciju s korisnicima. Kako bi pristup građi bio na adekvatan način omogućen korisnicima, Manifest naglašava važnost posebnog zakonodavstva i dogovora sa vlasnicima prava.³⁰

Dokumenti od značaja doneseni su na području europskog zakonodavstva, te su kao takvi važni i za hrvatski kontekst. To su:

- ❖ Lundska načela – donesena su 2001.godine na temelju inicijative eEurope – Informacijsko društvo za sve. U njihovom fokusu je povećanje dostupnosti bogate europske kulturne i znanstvene baštine, njeno promicanje u informacijskom društvu, zasnovano na novim tehnologijama

²⁹ Horvat, A.; Živković, D. *Knjižnice i autorsko pravo*, str.67.

³⁰ IFLA/UNESCO manifest za digitalne knjižnice (revidirana inačica potvrđena od Upravnog odbora IFLA-e). 2010. // IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-hr.pdf> (8.6.2021).

- ❖ Lundska akcijski plan – donesen je 2001. godine kao realizacijski program Lundske načela koji bi kroz koordinaciju konkretnih aktivnosti trebao olakšati procese digitalizacije i usvojiti prakse djelovanja
- ❖ Briselski okvir kvalitete – donesen je 2001. godine te predstavlja šest kriterija objektivnog i mjerljivog vrednovanja kvalitete mrežnih stranica sa kulturnim sadržajima
- ❖ Parmska povelja – temelji se na Lundske načelima i Briselskom okviru kvalitete, te konkretnije govori o važnosti digitalizacije u cilju komunikacije i zaštite kulturne baštine, a ujedno i stvaranja sveobuhvatnog informacijskog digitalnog sustava
- ❖ Rezolucija Vijeća Europe o kulturi i društvu znanja iz 2002. godine
- ❖ Agenda za kulturu Europskog vijeća – donesena je 2007. godine i u njoj su istaknuti su prioriteti u kontekstu međunarodne i multikulturalne suradnje: omogućavanje pristupa kulturnoj baštini, višejezičnost, digitalizacija, kulturni turizam, edukacija, veća mobilnost zbirki³¹
- ❖ Digitalne knjižnice i2010 – dokument donesen 2008. godine, koji ističe ulogu knjižnica u informatizaciji i demokratizaciji pristupa baštini. Jedan od značajnih programa koji je njime omogućen je eContent Plus program, na temelju kojeg je razvijena Europeana – najveća europska digitalna knjižnica (platforma) koja okuplja baštinske ustanove i omogućava slobodan pristup baštini. Uz ciljeve razmjene kulturne baštine i promocije nacionalnog kulturnog identiteta, Europeana teži razvoju novih istraživačkih i poduzetničkih modela. Kao glavni izazovi izdvojeni su pitanje autorskog prava i zaštite građe, pravo pristupa javnosti, održivo financiranje i uređeni zakonodavni model
- ❖ Strategija Europa 2020 i Digitalna agenda za Europu – strateški dokumenti usmjereni na održivi razvoj i iskorištavanje potencijala digitalnog okruženja.

³¹ Aparac-Jelušić, T. *Digital libraries for cultural heritage*. Str.24.

Važno je spomenuti i brojne međunarodne konferencije koje su održane na temu digitalizacije i primjene novih (komunikacijskih) tehnologija u području baštine. Neke od njih su: EVA, CIDOC-ove konferencije, LIDA, VAST i druge.

Europske regulative u značajnoj su mjeri formirale i hrvatsko zakonodavstvo vezano za područje omogućavanje pristupa baštini. U digitalnom informacijskom dobu, presudno je postalo što kvalitetnije predstaviti i očuvati našu kulturnu baštinu, koja je odraz kolektivnog identiteta zemlje. Istaknute strategije i programi su:

- ❖ Strategija kulturnog razvitka – Hrvatska u 21.stoljeću – donijela ju je Vlada Republike Hrvatske 2002. godine. U njoj je prepoznata važnost digitalizacije i stavljanja na raspolaganje građe u svrhu očuvanja nacionalnog identiteta, kao i komunikacije i edukacije. Ujedno su određeni neki opći i posebni ciljevi: „donošenje nacionalnog projekta digitalizacije, pokretanje projekata digitalizacije, stvaranje digitalnih knjižnica, razvoj novih modela komunikacije posredstvom novih tehnologija,...“³²
- ❖ Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe – pokrenut 2005. godine od strane Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Kako je najavljeno u Strategiji kulturnog razvitka, njime se želi „stvoriti normativni i infrastrukturni okvir koji će omogućiti i poticati široku dostupnost, korištenje i razmjenu kulturnih sadržaja, olakšati pristup i predstavljanje ovog dijela nacionalne kulturne baštine te voditi stvaranju digitalnih sadržaja i usluga utemeljenih na suvremenim informacijskim tehnologijama, interoperabilnosti, dugoročnoj iskoristivosti i održivosti i uključenosti u europske i nacionalne politike i strategije izgradnje informacijskog društva.“³³ Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe ne nudi konkretna rješenja ni strategiju

³² Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : Strategije i politike digitalizacije hrvatske kulturne baštine. // Muzeologija, 50(2013), str. 168.*

³³ *Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. 2006.// Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2006. Dostupno na: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Nacionalni_program_digitalizacije_arhivske_knji%C5%BEni%C4%8Dne_muzejske_gra%C4%91e.pdf (8.6.2021).*

po pitanju digitalizacije, već na temelju postojećih međunarodnih smjernica i standarda potiče individualne projekte digitalizacije unutar pojedinih baštinskih ustanova

- ❖ Plan digitalizacije kulturne baštine 2020.-2025. – nastavlja se na smjernice Europe 2020. i pretpostavlja razvoj učinkovitog sustava digitalizacije u cilju promocije i zaštite hrvatske kulturne baštine u europskom kontekstu

Uz nabrojane, više je dokumenata koje je potrebno još „konzultirati“ prije početka procesa digitalizacije. Neki od njih su:

- ❖ hrvatski: Zakon o knjižnicama, Zakon o muzejima, Zakon o pravu na pristup informacijama, Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara

Zakon o knjižnicama i Zakon o muzejima definicijom svojih djelatnosti obuhvaćaju odabir, stručnu i znanstvenu obradu građe, zaštitu, interpretaciju te komuniciranje s korisnicima. Specifičnost djelokruga čini ih važnim za područje digitalizacije.

- ❖ europski i međunarodni: Izjava o autorskom pravu u digitalnom okruženju (The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment), Rezolucija Europskog parlamenta: prema Europskoj digitalnoj knjižnici

Važno je spomenuti skupove održane u nastojanju produbljivanja pitanja vezane uz digitalizaciju i pravo pristupa informacijama. Od 1997. godine, jednom godišnje, održavaju se seminari pod nazivom „Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u globalnoj informacijskoj infrastrukturi. Cilj seminara je razmjena iskustava, promicanje standarda i smjernica, te organizacija i realizacija projekata i usluga. Planirani zajednički projekti nažalost nisu ostvareni, međutim objavljivanje seminara Arhiva, knjižnica i muzeja važni su za stručni i znanstveni rad stručnih djelatnika baštinskih ustanova.

Hrvatski i inozemni stručnjaci s područja knjižničarstva vrlo rano dali su svoj doprinos području autorskih prava i digitalizacije. Održan je, 2007. godine, 7. okrugli stol pod nazivom „Knjižnice i intelektualno vlasništvo“. Na tom se skupu raspravljalo i o zakonodavnim regulativama koje su potrebne za novo područje rada. Referirajući se na najranije europske propise te na Rezoluciju

Europskog parlamenta usmjerenu na razvoj Europske digitalne knjižnice, Daniela Živković istaknula je da: „Europska digitalna knjižnica treba omogućiti pristup i zaštićenim djelima i poštivati nacionalne zakone o autorskom pravu, međunarodne ugovore i propise Europske unije i razvijati modele poslovanja za potrebe njihove digitalizacije.“³⁴

I danas je rad knjižničarskih i muzejskih udruga (Hrvatsko knjižničarsko društvo, Hrvatsko muzejsko društvo), te Muzejskog dokumentacijskog centra usmjeren na promoviranje procesa digitalizacije.

2.3. Financiranje projekata digitalizacije

Financiranje je jedna od najvećih prepreka realizacije projekata i programa. Kod digitalizacije je taj problem i više nego očit, jer digitalizacija građe je, između ostalog, skup i zahtjevan proces koji se u velikoj mjeri oslanja na raspoloživa sredstva.

U segmente financiranja digitalizacije ulazi: ljudski resursi, oprema, licencije, softveri i alati za katalogiziranje i opisivanje metapodacima, trajna pohrana digitalizirane građe, administrativni troškovi, troškovi praćenja kvalitete.

Financiranje baštinskih ustanova u domeni je Ministarstva kulture i medija te jedinica lokalne samouprave, što znači da u velikoj mjeri ovisi o proračunskom planu nadležnih institucija. Informacijsko društvo danas naglasak stavlja na digitalizaciju, pa se provode brojni projekti u kojima je baštinskim ustanovama omogućeno apliciranje na te projekte i dodatno financiranje.

Iako je proces digitalizacije zahtjevan i skup, najčešće je i dugotrajan, što može olakšati samo financiranje. Ovisno o opsegu projekta i složenosti projekta, financijska se sredstva mogu podijeliti kroz nekoliko etapa, pa početna ulaganja ne trebaju nužno biti velika. Duže trajanje projekta ujedno omogućuje kvalitetniji i precizniji istraživački proces, što može rezultirati boljom korisničkom uslugom. „Baštinske ustanove kao proizvođači digitalnih sadržaja donekle su u privilegiranom

³⁴ Izvještaj sa 7. okruglog stola o slobodnom pristupu informacijama i slobodi izražavanja. (39)2008. // *Novosti Hrvatskog knjižničarskog društva*. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/10> (18.9.2021).

položaju, jer je njihova ekspertiza referenca vjerodostojnosti izvora te na temelju nje mogu potraživati sredstva od institucija financiranja.“³⁵

U planu digitalizacije kulturne baštine 2020.-2025. objavljeni su podaci izvora financiranja za 2017. godinu. Navodi se kako najveći izvor financiranja dolazi iz državnog proračuna (nadležnog ministarstva) te jedinica lokalne i regionalne samouprave od čega je 79,63% sredstava uloženo u digitalizaciju. Značajan dio sredstava utrošen je i u vanjske usluge vezane uz aktivnosti digitalizacije. Istaknuto je i da je „financije potrebne za nabavu informatičke opreme i održavanje sustava za digitalizaciju 65% baštinskih ustanova pribavilo iz državnog proračuna, a 61% iz vlastitih sredstava. Dio ustanova informatičku opremu i software potreban za digitalizaciju nabavlja putem projekata (25%), dio koristi financijska sredstva jedinica lokalne i regionalne samouprave (30%), a 10 ustanova navelo je da ne raspolažu sredstvima za održavanje i nabavu IT opreme i sustava za digitalizaciju).“³⁶

U domeni troškova prijenosa podataka, omogućavanja pristupa građi i njezine zaštite, navodi se kako: „111 ustanova (80,43%) nije u 2017. godini imalo troškove prijenosa velikih količina podataka vezanih uz digitalnu i digitaliziranu kulturnu baštinu; 84 ustanove (61,76%) nisu u 2017. godini imale troškove pohrane i očuvanja digitalne i digitalizirane kulturne baštine; 96 ustanova (69,56%) nije u 2017. godini imalo troškove pružanja pristupa digitalnoj i digitaliziranoj kulturnoj baštini.“³⁷

Maja Šojat-Bikić ističe važnost povezivanja većih baštinskih ustanova sa vanjskim suradnicima i tvrtkama u cilju izgradnje vlastite infrastrukture potrebne za projekte digitalizacije kako bi se financijska sredstva ravnomjerno rasporedila i među manjim baštinskim ustanovama.³⁸

Ujedno, financijski aspekt ne odnosi se samo na nabavku opreme, licencija i potrebnih softvera, već se proteže i na ljudske resurse – osposobljeno stručno osoblje. Potrebno je redovito ulagati u edukaciju osoblja, ići u korak sa standardima koji se neprestano mijenjaju i razvijaju.

³⁵ Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : Pribavljanje financijskih sredstava. // Muzeologija, 50(2013), str. 138.*

³⁶ *Plan digitalizacije kulturne baštine 2020.-2025. // Ministarstvo kulture i medija. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/dokumenti/10?page=1&tag=-1&tip2=1&Datumod=&Datumdo=&pojам=> (8.6.2021.)*

³⁷ *Ibidem*

³⁸ Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : Pribavljanje financijskih sredstava, str. 139.*

3. Prezentacija digitalizirane građe i komunikacija s korisnicima

Muzeji su se tijekom 20. stoljeća odmaknuli od svoje nekadašnje uloge zatvorenih ustanova čija je primarna uloga bila prikupljanje, čuvanje i prezentacija građe te su se usmjerili na interpretaciju građe i komunikaciju s posjetiteljima. U tehnološki i informacijski izazovnom vremenu 21. stoljeća, raste kompetitivnost u svim područjima ljudskog djelovanja, pa tako i u kulturnom. Potreba za jačanjem vidljivosti muzeja i povezivanjem s korisnicima postala je sve izraženija.

Muzeji, i službe koje ih prate, primorani su širiti područje svog djelovanja u svrhu boljeg povezivanja s publikom. Polako se mijenja paradigma tradicionalnog upravljanja baštinskim ustanovama, a marketinški aspekti postaju sve važniji u procesu povezivanja s publikom. Izazov je prilagoditi se globalnim trendovima, a istovremeno zadržati primarnu misiju i viziju.

Digitalni marketing jedan je od neizostavnih segmenata u izgradnji kvalitetnije komunikacije s publikom. Oslanja se na korištenje digitalnih alata u web 2.0. okruženju. Kako je osnovna značajka weba 2.0. mogućnost dvosmjerne komunikacije, te stvaranje i dijeljenje sadržaja, kao najčešće korišteni servisi u baštinskom okruženju ističu se oni najpoznatiji: Facebook, Twitter, Youtube i Instagram.

Cilj korištenja digitalnih alata i društvenih mreža je utjecati na kvalitetu komunikacije između muzeja i publike, te jačati međusobnu interakciju. Putem digitalnih alata muzeji obavještavaju javnost o događanjima i aktualnostima, uspostavljaju virtualne izložbe, video zapise, fotografije, ... Jedan od važnih informacijskih „kanala“ je i mrežna stranica muzeja koja je zapravo njezin digitalni identifikator. Ona omogućuje potencijalnim posjetiteljima i korisnicima u cjelini da se upoznaju s misijom i vizijom muzeja, programom i sadržajima koje nudi. Mrežna stranica važna je za vidljivost muzeja, ali mora biti funkcionalna i pažljivo osmišljena. U informatičkom i informacijskom dobu, nije važan samo prijenos informacije, već i način na koji se ona prenosi. Premda živimo u digitalnom dobu, online komunikacija između baštinskih ustanova i njezinih korisnika često je neadekvatna i zastarjela. Tehnologija, koja je omogućila veću dostupnost informacijama i unaprijedila njihovu razmjenu, nažalost nije uvijek „iskorištena“ na pravi način.

Baštinske ustanove su čuvari kolektivne memorije, interpretatori ljudskih iskustava i svjedočanstava, što se ogleda u pokretačkoj sili muzeja i svih baštinskih ustanova – ljudima (koji

ih posjećuju). Stoga, nužno je digitalne alate koristiti na način da se potakne angažman korisnika, da se razvijaju nova iskustva i interpretativne mogućnosti.

Maja Šojat-Bikić navodi dva modela online komunikacije kulturne baštine muzeja

- ❖ identifikacijski – uključuje sliku digitaliziranog predmeta i primarne kataloške informacije
- ❖ interpretacijski – primarnoj identifikaciji pripisuju se dodatne informacije (izvori, bibliografija), priča koja prati predmet i kontekst³⁹

U Hrvatskoj je u stručnoj djelatnosti muzeja još uvijek u središtu pažnje identifikacijski model online komunikacije.

Komunikacija s korisnicima i pristup digitaliziranoj građi trebala bi se oslanjati na multimedijalnost u prezentaciji digitalnih zbirki, doprinoseći kontekstu i identitetu prikazanih predmeta. Muzejske knjižnice i muzejski knjižničari trebali bi biti, uz ostalo stručno muzejsko osoblje, oni koji će ravnopravno sudjelovati u kreiranju i predstavljanju multimedijalnih muzejskih priča i događanja.

Zanimljiv način prezentacije digitalizirane knjižnične građe je putem virtualnih izložbi. Knjižnična građa muzejskih knjižnica koja se odabire za digitalizaciju često je vezana uz muzejske zbirke, no zbog svojih je materijalnih značajki (rijetka, vrijedna ili oštećena građa) nedostupna korisnicima. Ima veliku informacijsku vrijednost i obogaćuje kontekst predmeta muzejskih zbirki. Treba istaknuti da stara i rijetka građa također poprima svojstva originalnog predmeta, stoga je virtualna izložba takvih digitaliziranih knjižničnih primjeraka iznimno vrijedan i važan oblik prezentacije i komunikacije.

³⁹ Šojat-Bikić, M. *Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : odabir građe za digitalizaciju*, str.316.

3.1. Prepoznatljivost i uspješnost muzeja kroz primjenu digitalnih alata

Suvremeno, digitalno doba je pred kulturne ustanove postavilo nove zahtjeve. Sve veća zasićenost „tržišta“ te novi vidovi zabave i provođenja slobodnog vremena stvorilo je kompetitivno ozračje i kod javnih neprofitabilnih ustanova poput muzeja. Njihova uloga komunikatora kulturne baštine mijenja se i razvija usporedno s potrebama publike koja ga posjećuje. Bez obzira na značaj svog fundusa, muzej koji ne „raste“ zajedno sa svojim posjetiteljima, teško zadržava svoju relevantnost u 21. stoljeću. Stoga, sve važniji aspekt u politici upravljanja muzejom (njegovim odjelima i zbirkama), postaje marketing. Digitalno okruženje uvjetovalo je razvoj digitalnog marketinga. Uzimajući u obzir da su posjetitelji pokretačka snaga svake kulturne ustanove, marketing usmjeren na privlačenje potencijalne publike, kao i na zadržavanje postojeće, postaje neizostavan element u upravljanju. Za uspješnu provedbu digitalnog marketinga navode se tri načela:

- ❖ „neposrednost – može se okarakterizirati kao ažurnost i brzina u komunikaciji s korisnicima
- ❖ personalizacija – dobar marketing temelji se na istraživanju potreba korisnika te uzima u obzir različitosti pojedinih ciljnih skupina; sadržaj koji se prezentira online u skladu je s tim aspektima
- ❖ relevantnost – informacije koje se nude korisnicima moraju biti sadržajne, točne te odgovarati na upite korisnika.“⁴⁰

Kako se velik dio informiranja i komunikacije danas odvija na mreži, posjetitelji se nerijetko odlučuju na stvarni posjet muzeju tek nakon virtualnog. Iz istog razloga muzejima u današnje digitalno doba postaje važno osigurati svoju vidljivost u virtualnom prostoru. Web 2.0. otvorio je mogućnost kvalitetnije komunikacije na mreži, međutim, hrvatski muzeji još uvijek nedovoljno koriste te alate. Web 2.0. stavlja fokus na komunikaciju i interakciju. Hrvatski muzeji u određenoj mjeri koriste digitalne marketinške alate, no „komunikacija“ u većini slučajeva ostaje na

⁴⁰ *Pia-Matijaš, A. Korištenje digitalnim marketinškim alatima u hrvatskim muzejima. // Muzeologija, 54(2017), str. 110.*

obavijesnom nivou (obavijesti o planiranim aktivnostima i izložbama na mrežnim stranicama ustanove itd.).

Kao najpoznatiji i najčešće korišteni digitalni alati u baštinskoj komunikaciji ističu se:

- ❖ „mrežna stranica – uspostavlja identitet kulturne institucije u digitalnom okruženju i osigurava prvi virtualni kontakt s potencijalnom publikom. Njezino korisničko sučelje polazna je točka za svu ostalu online interakciju (kvalitetna mrežna stranica sadrži poveznice koje upućuju na druge srodne stranice i alate)
- ❖ društvene mreže (Facebook, Twitter, Instagram, Youtube) – kao dio Web 2.0. sfere, osiguravaju interakciju kulturne institucije i korisnika u digitalnom okruženju. Njihova uloga je višestruka; omogućuju komunikaciju, dijeljenje informacija, ideja, a samim time utječu i na kreiranje novih sadržaja te izgradnju identiteta
- ❖ transmedij – kao što sam naziv sugerira, transmedij se odnosi na komuniciranje sadržaja putem više vrsta različitih medija. Kombiniranje različitih medija u svrhu komunikacije kulturnog sadržaja daje veće interpretativne mogućnosti te poboljšava interakciju s korisnicima.“⁴¹

Uspješno korištenje digitalnih alata u velikoj mjeri determinira uspjeh muzeja, a istovremeno i muzejske knjižnice. Digitalizirana knjižnična građa, ako nije povezana s „muzejskom pričom“ i prezentirana na način da bude vidljiva korisnicima na mreži, neće biti niti uspješno pretraživana i korištena. Sukus svih tih elemenata pozicionira muzej i na neki način, stvara „brand“. Stoga, važno je pažljivo i promišljeno pristupiti svakom segmentu komunikacije na mreži kako bi se korisniku u konačnici isporučio kvalitetan, vjerodostojan i zanimljiv „muzejski proizvod“.

⁴¹ Pia-Matijaš, A. *Korištenje digitalnim marketinškim alatima u hrvatskim muzejima*, str.116.

3.2. Primjeri prezentacije digitalizirane knjižnične građe

Prateći razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije, muzejske ustanove sve se više otvaraju javnosti. Cilj im je omogućiti nove načine prezentacije muzejskih zbirki i fondova muzejskih knjižnica. Pri tome je važno da se postupcima digitalizacije štiti izvorna građa. Slijedeći principe proklamirane Nacionalnim programom digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe, mnoge su muzejske knjižnice krenule u proces digitalizacije. Izdvajamo primjere muzejskih knjižnica Muzeja grada Koprivnice i Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu.

Kao primjeri izdvojeni su jedan regionalni opći muzej i nacionalni specijalizirani muzej. Oba muzeja utemeljena su početkom šezdesetih godina 20. stoljeća.

Muzej grada Koprivnice je regionalni opći muzej s dugom tradicijom i razvijenom izdavačkom djelatnošću. Jedan je od prvih naših muzeja čija je knjižnična građa velikim dijelom digitalizirana, te je primjer rada njegove muzejske knjižnice ilustrativan za ovaj rad.

Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu razvio se iz Galerije suvremene umjetnosti. Predstavlja jednu od naših najvećih specijaliziranih muzejskih ustanova. Preseljenje u novu muzejsku zgradu omogućilo je suvremeni rad muzejskoj knjižnici. Pokrenuti projekti na digitalizaciji građe pokazuju raznolike mogućnosti rada u povezivanju domaćih i međunarodnih ustanova.

Oba primjera pokazuju kako se procesu digitalizacije pristupilo promišljeno i vezano uz specifično djelovanje knjižnice unutar muzejske institucije.

„Digitalna baština Muzeja grada Koprivnice“ naziv je portala koji je javnosti predstavljen 2019. godine. Muzej grada Koprivnice time je postao jedan od uspješnijih muzeja u području digitalizacije građe svoje muzejske knjižnice koja je započela 2007. godine. Knjižničarka Ana Škvarić ističe da su „...kreiranjem ove platforme stvoreni temelji za nove načine prezentacije fonda muzejske knjižnice i bogatog muzejskog fundusa i ujedno temelji za dodavanje novih vrijednosti postojećim zbirkama Muzeja grada Koprivnice.“⁴²

⁴² Škvarić, A. *Portal Digitalna baština Muzeja grada Koprivnice. //Podravski zbornik, 45(2019), str. 119.*

Fond muzejske knjižnice brižno je čuvan prema svi propisanim pravilima. Kada se pristupilo digitalizaciji, najprije su određeni kriteriji za izbor građe. Odabrani su najstariji primjerci novina i časopisa (građa do 1945. godine). Ti su primjerci prošli tri faze: mikrofilmiranje, digitalizaciju i restauraciju. Digitalizacija je omogućila velikom broju korisnika uvid u građu do tada dostupnu samo u fondu zavičajne zbirke. U Muzeju grada Koprivnice prepoznali su u digitalizaciji mogućnost prezentiranja i omogućavanja dostupnosti publikacija iz svoje bogate nakladničke djelatnosti. Publikacija *Podravski zbornik* postala je dostupna širokoj publici. Platforma koju koristi Muzej grada Koprivnice omogućava online prezentaciju i ostale knjižne građe kroz dostupnost, vidljivost i pretraživost zbirki. Izuzetno značajna je i mogućnost povezivanja digitalnih publikacija s muzejskim predmetima i formiranje virtualnih izložbi. Planovi za daljnji razvoj platforme su omogućavanje korisnicima preuzimanje tekstova i drugih materijala, uz određene uvjete, te mogućnost praćenja statistike korištenja platforme.

Knjižnica Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu razvijala se od osnutka Muzeja 1954. godine (tada Galerije suvremene umjetnosti). Danas knjižnica posjeduje oko 22 000 primjeraka građe (stručno i teorijsko područje, te katalozi izložbi). Posebnu zbirku čini ostavština Ivana Picelja, umjetnika, dizajnera i bibliofila. Knjižnična građa sustavno se digitalizira.

Proces digitalizacije u muzejskoj knjižnici vezana je uz različite projekte digitalizacije. Jedan od takvih projekata bio je onaj iz 2011. godine. Naziv projekta bio je Digitalizacija ideja: arhivi konceptualnih i neoavangardnih umjetničkih praksi. Uz Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu, inicijatora projekta, sudjelovali su Muzej suvremene umjetnosti Vojvodine, Moderna galerija u Ljubljani i Muzej moderne umjetnosti u Varšavi. Cilj projekta bio je potaknuti interes široke publike za razdoblje neoavangardne i konceptualne umjetnosti, razdoblje od šezdesetih do osamdesetih godina. Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu predstavio je u elektroničkom obliku arhivsku građu umjetničkih grupa tog vremena (jedna od njih je Gorgona), muzejske kataloge i rijetka izdanja, te knjige umjetnika i umjetničkih časopisa iz dokumentacije, zbirki iz knjižnice MSU u Zagrebu.

Danas je Muzej suvremene umjetnosti uključen u međunarodni projekt Adrinetbook, koji se odvija kroz suradnju zemalja Jadransko-jonske regije. Projekt će trajati trideset mjeseci, a proračun mu iznosi milijun i pol eura. Namjena projekta je da se kroz online dostupnost knjiga i značajnih

publikacija, arhiva i umjetničke dokumentacije, predstavi zajednička baština regije. Na taj način želi se valorizirati, promovirati i zaštititi kulturno nasljeđe. Ujedno, projekt bi omogućio povezivanje kulturnog i turističkog sektora. Nove digitalne aplikacije mogle bi u budućnosti inicirati nove turističke ture i destinacije. Kroz turizam bi se tako promovirala suvremena umjetnička praksa i muzeji.

Značajna novčana sredstva za ovaj međunarodni projekt usmjerit će se prvenstveno na edukaciju za digitalizaciju i razmjenu znanja, te za povezivanje s privatnim sektorom za provođenje procesa digitalizacije u pojedinim kulturnim ustanovama. U projekt je uključeno šest zemalja regije. Grad Macerata i njegov Centralni institut za objedinjenu katalogizaciju talijanskih knjižnica je nositelj projekta. Uz Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu, Hrvatsku predstavlja i Agencija za ruralni razvoj zadarske županije.

Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu prepoznat je kao ustanova koja je prvenstveno kroz djelatnost muzejske knjižnice, ostvarila izuzetne rezultate u području digitalizacije.

4. Istraživanje muzejskih knjižnica u Hrvatskoj

4.1. Cilj provedbe anketnog upitnika

Cilj rada je istražiti procese digitalizacije knjižnične građe u hrvatskim muzejima, provedeno je istraživanje u njihovim muzejskim knjižnicama. Ujedno se željelo istražiti stav knjižničara zaposlenih u muzejima o organizaciji i digitalnoj prezentaciji građe koju posjeduju u svom fondu, te o perspektivi razvoja knjižnice unutar muzeja.

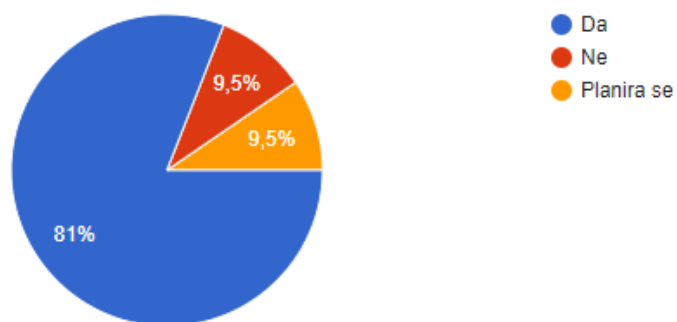
Istraživanje je obuhvatilo većinu hrvatskih muzejskih knjižnica navedenih u adresaru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, otvorenih za javnost i onih dostupnih samo na zahtjev korisnika. Metodologija istraživanja temeljena je na anketnom upitniku poslanom online na e-mail adrese popisanih muzejskih knjižnica u Hrvatskoj. Anketa je poslana u 68 muzejskih knjižnica elektroničkom poštom. Od tog broja anketu je ispunila 21 muzejska knjižnica. Treba napomenuti da su među njima i knjižnice koje nisu odgovorile na sva pitanja, tako da odgovori variraju u broju. Anketni upitnik vezan uz digitalizaciju građe u hrvatskim muzejima obuhvatio je deset pitanja koja su se odnosila na: provedbu digitalizacije knjižnične građe, stavove knjižničara o digitalizaciji, kriterije pri odabiru građe za digitalizaciju, opremu, edukaciju o digitalizaciji, dostupnost digitalizirane knjižnične građe i komunikaciju s korisnicima.

4.2. Rezultati istraživanja

Prvo pitanje anketnog upitnika odnosilo se provedbu digitalizacije muzejskih predmeta. Ono je označavalo svojevrsni uvod u problematiku digitalizacije u muzejima, jer se u njima ponajprije pristupa digitalizaciji muzejskih predmeta. Željelo se spoznati u kojoj mjeri je digitalizacija uvedena u muzejsku djelatnost općenito. Odgovor je pokazao da 81% anketiranih muzeja digitalizira svoje predmete.

1. Provodi li se u Muzeju digitalizacija muzejskih predmeta?

21 odgovor

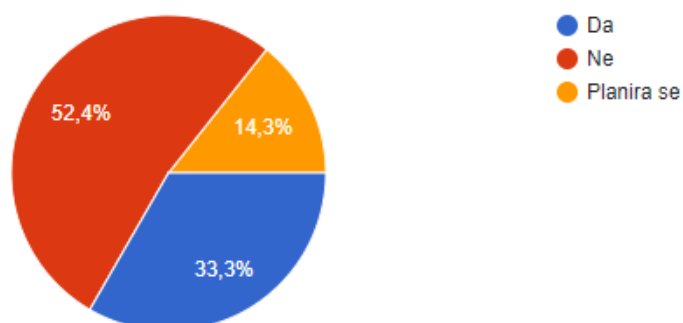

Graf 1. Digitalizacija muzejskih predmeta

Na drugo pitanje o provedbi digitalizacije knjižnične građe u muzejima vidljivo je da joj se pristupa u manjem opsegu - nju provodi samo 33,3% anketiranih muzejskih knjižnica. Većina knjižnica ne provodi digitalizaciju svoje građe, a samo manji broj knjižnica ima u planu digitalizaciju u budućnosti.

2. Provodi li se u Knjižnici ili Muzeju digitalizacija knjižnične građe?

21 odgovor

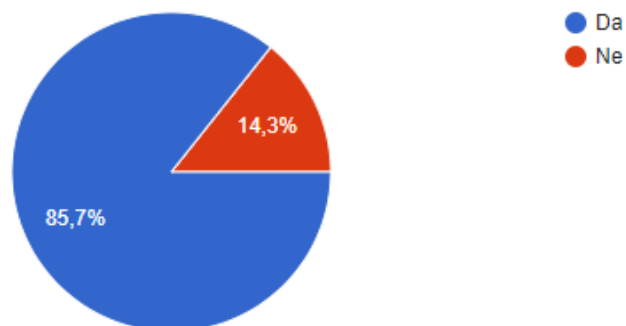

Graf 2. Digitalizacija knjižnične građe u muzeju

Rezultati trećeg pitanja pokazuju da velik broj knjižničara, njih čak 85,7 % smatra nužnim u svoju djelatnost uvesti projekte digitalizacije, dok je 14,3% njih odgovorilo negativno.

3. Smatrate li nužnim digitalizirati knjižničnu građu u Vašoj knjižnici ili Muzeju?

21 odgovor

Graf 3. Potreba za digitalizacijom knjižnične građe

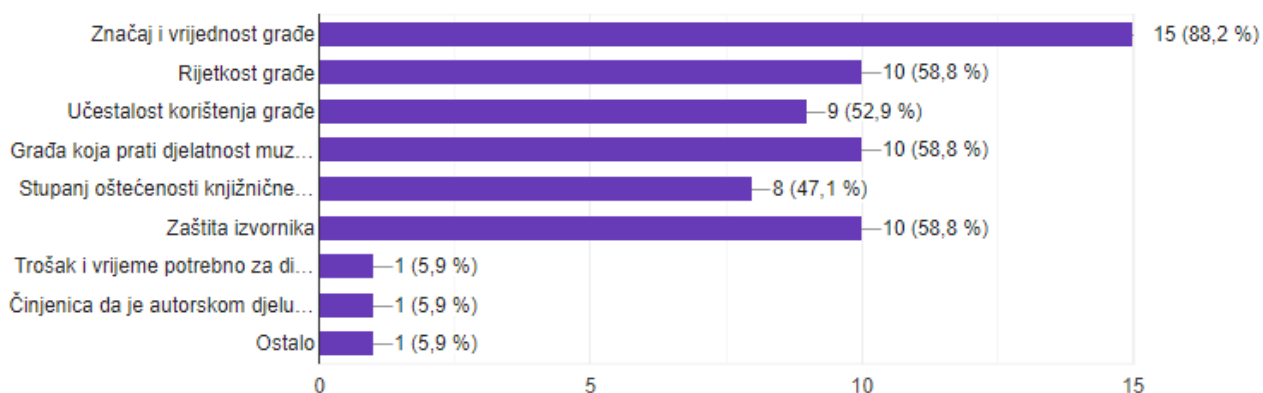
Četvrto pitanje razmatra kriterije relevantne za digitalizaciju. Odgovori pokazuju da su knjižničarima, pri odabiru građe najvažniji sljedeći kriteriji:

- ❖ značaj i vrijednost građe (88,2 %)
- ❖ rijetkost građe (58,8%)
- ❖ građa koja prati djelatnost muzeja ili je povezana s određenim muzejskim zbirkama (58,8%)
- ❖ zaštita izvornika (58,8%)

Neki od knjižničara istaknuli su i druge kriterije kao prioritetne (učestalost korištenja građe i stupanj oštećenosti knjižnične građe).

4. Zaokružite kriterije koje primjenjujete u odabiru knjižnične građe za digitalizaciju:

17 odgovora

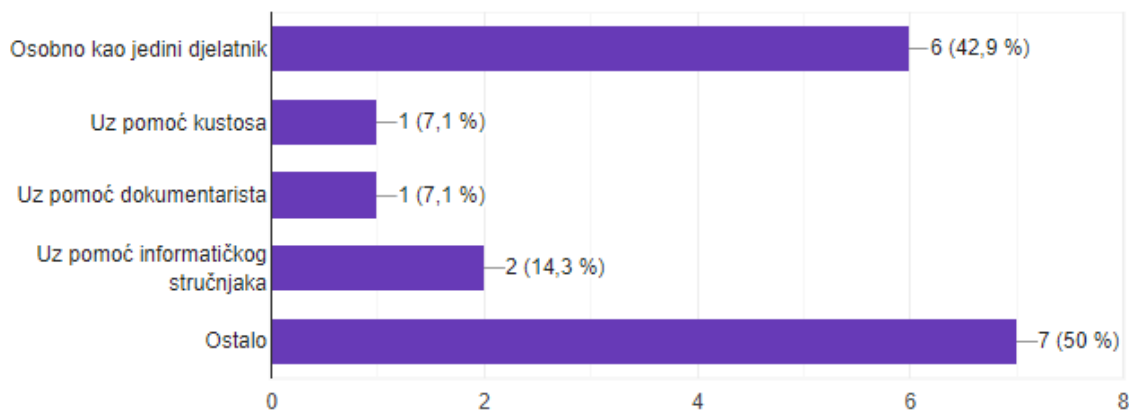

Graf 4. Kriteriji odabira knjižnične građe za digitalizaciju

Na pitanje o suradničkim odnosima prilikom procesa digitalizacije 42,9% odgovorilo je da ju provodi samostalno, dok se njih se 50% nije znalo opredijeliti. Samo manji broj surađuje s informatičkim stručnjakom, dokumentaristom ili kustosom.

5. Provodite li digitalizaciju knjižnične građe sami ili uz pomoć drugih stručnih suradnika?
(Moguće je odabrati više odgovora.)

14 odgovora

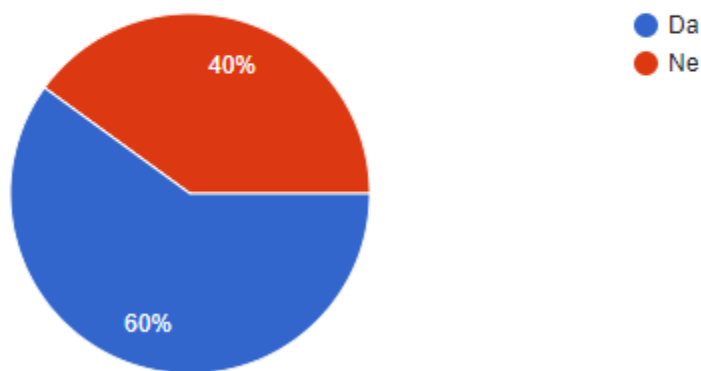

Graf 5. Podrška ostalog stručnog osoblja u digitalizaciji građe

Šesto pitanje odnosilo se na opremljenost muzejske knjižnice (i muzeja) tehničkom opremom za digitalizaciju. Više od polovice, 60%, posjeduje opremu za digitalizaciju, a istovremeno, 40% ih ju ne posjeduje.

6. Posjeduje li Knjižnica ili Muzej opremu za digitalizaciju građe?

20 odgovora

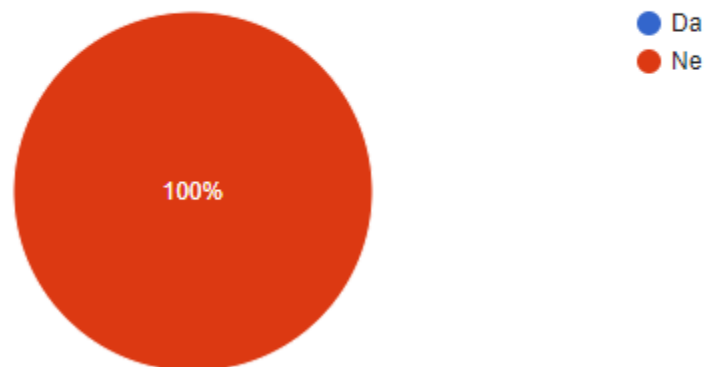

Graf 6. Opremljenost muzejskih knjižnica i muzeja opremom za digitalizaciju

Na upit o edukaciji i osposobljavanju za procese digitalizacije, svi anketirani odgovorili su da nisu prošli nikakvu vrstu edukacije.

7. Jeste li u svom radu bili posebno educirani za digitalizaciju?

19 odgovora

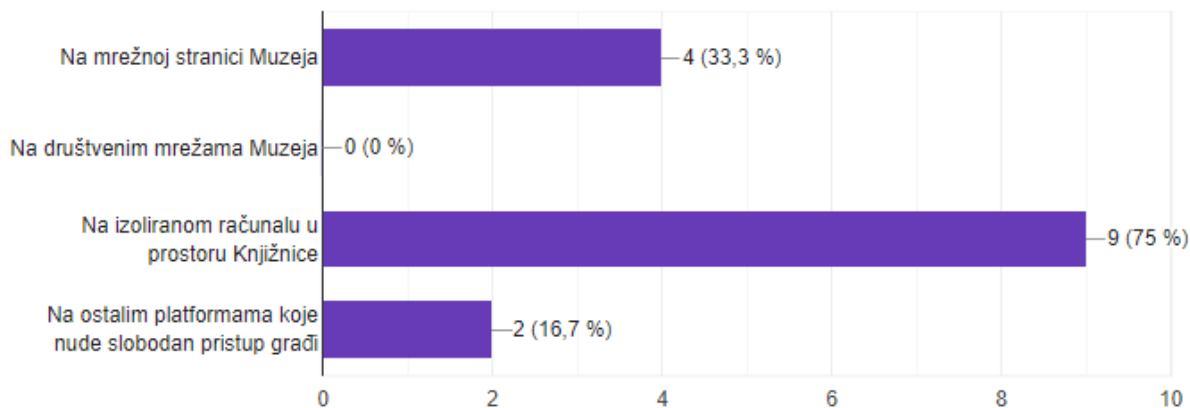

Graf 7. Educiranost stručnog knjižničnog osoblja za digitalizaciju

Osmo pitanje odnosi se na način na koji je digitalizirana knjižnična građa dostupna korisnicima. Dobiveni su različiti odgovori, a najveći broj omogućava pristup građi na mrežnim stranicama muzeja te na izoliranom računalu u prostoru knjižnice.

8. Je li digitalizirana knjižnična građa dostupna korisnicima? (Moguće je odabrati više odgovora.)

12 odgovora

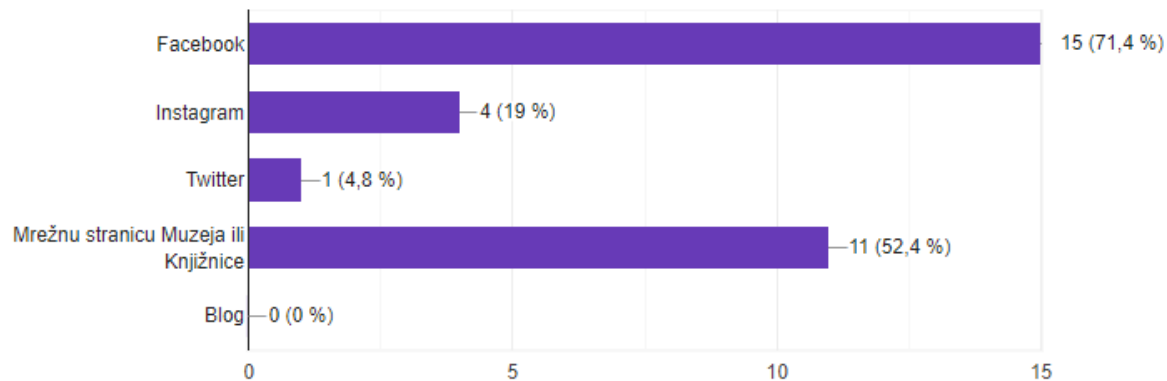

Graf 8. Dostupnost digitalizirane knjižnične građe

Na pitanje o komunikaciji s korisnicima putem društvenih mreža dobiveni su očekivani odgovori. Pokazalo se da je Facebook najzastupljenija društvena mreža, koristi ju 71,4% muzeja, a mrežne stranice također su često korištene kao komunikacijski alat – nju aktivno koristi 52,4% muzeja.

9. Koju društvenu mrežu najviše koristite u komunikaciji s korisnicima? (Moguće je odabrati više odgovora.)

21 odgovor

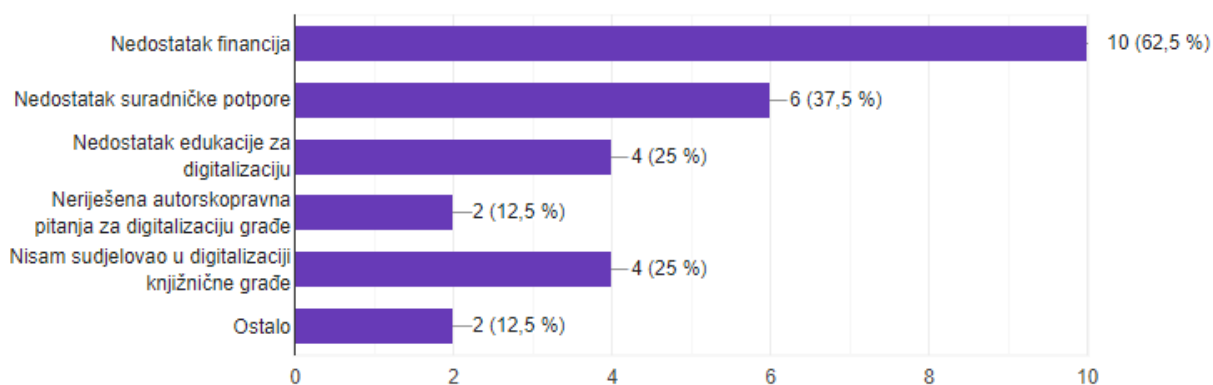

Graf 9. Komunikacija s korisnicima u digitalnom okruženju

Zadnje pitanje ankete problematizira izazove s kojima se muzejske knjižnice susreću prilikom digitalizacije građe. Odgovori su pokazali da su nedostatak financija (62,5%) i suradničke potpore (37,5%) najveći problemi za realizaciju digitalizacije.

10. Koji su najveći izazovi s kojima ste se susreli prilikom digitalizacije knjižnične građe?
(Moguće je odabrati više odgovora.)

16 odgovora

Graf 10. Izazovi prilikom digitalizacije knjižnične građe

4.3. Rasprava rezultata

Provedena anketa pokazala je da digitalizacija muzejskih predmeta u muzejima ima prednost nad digitalizacijom knjižnične građe. Digitalizacija knjižnične građe rijetko je u planu provedbe aktivnosti i djelatnosti muzeja. Muzejski knjižničari, njih velika većina, smatra potrebnim digitalizirati fond svojih knjižnica. Oni vide prednost digitalizacije u zaštiti izvornika od propadanja, jasnijem isticanju vrijedne građe (virtualne izložbe, digitalne zbirke) i njenoj većoj dostupnosti zainteresiranim korisnicima. Prema mišljenju knjižničara, stvaranje digitalne

knjižnične zbirke ravnopravno je muzejskim zbirkama prilikom projekata digitalizacije. Kao kriterij, važna im je i učestalost korištenja građe.

Iz ankete je vidljivo da su muzejski knjižničari često prepušteni sami sebi tijekom projekata digitalizacije te da nedostaje kvalitetne suradničke komunikacije i podrške unutar matične ustanove. Dio muzeja posjeduje opremu za digitalizaciju. Osoblje svih muzeja koji su sudjelovali u anketi nije prošlo nikakvu vrstu edukacije za digitalizaciju, pa tako ni knjižnično osoblje. To predstavlja značajan problem pri realizaciji kvalitetnih projekata digitalizacije.

Knjižnična građa ponajviše je dostupna na mrežnim stranicama muzeja, izoliranom računalu u prostoru knjižnice (što utječe na omogućavanje dostupnosti i pristupa), te na ostalim platformama koje nude slobodan pristup građi. Iz toga je vidljivo, da postoje neriješena autorskoppravna pitanja te da je ustanova tek na početku procesa digitalizacije. Najviše korištena društvena mreža u komunikaciji s korisnicima je Facebook, dok su mrežne stranice muzeja u odnosu na njega manje korištene. To može ukazivati na potencijalan nedostatak kvalitetnog sučelja mrežne stranice, što može uzrokovati neadekvatnu komunikaciju s potencijalnim korisnicima.

Izazovi i problemi s kojima se muzejske knjižnice susreću su brojni. Na neprovođenje digitalizacije građe u muzejskim knjižnicama ukazuje i podatak da se na anketni upitnik odazvala samo trećina anketiranih. Većina muzejskih knjižničara koji su se odazvali, njih 18 od 21 smatraju potrebnim učiniti vrijednu građu svojih zbirki dostupnom, no problemi na institucionalnoj i državnoj razini očigledni su i prije samog planiranja projekata. Iako se u novije vrijeme uviđa nužnost uvođenja digitalizacije u sve segmente, pa tako i u kulturno-javnu djelatnost, financijska sredstva i stručna potpora koja se ulažu su povremena i nedovoljna. Toga su svjesni i anketirani knjižničari, koji upravo nedostatak financijskih sredstava, opreme, stručne edukacije i suradnje označavaju kao temeljne probleme koji priječe projekte digitalizacije u Hrvatskoj. Potrebno je istaknuti nedostatan broj stručnog knjižničnog osoblja u muzejskim knjižnicama. Poznato je da često kustosi djelomično obavljaju dio knjižničarskih poslova. Bez stručnog djelatnika knjižničara nemoguće je muzejsku knjižnicu osuvremeniti i otvoriti zahtjevima novog digitalnog doba. Samo na taj način naše muzejske knjižnice mogu biti u krugu europskih i svjetskih knjižnica i svoje bogatstvo učiniti dostupnim široj javnosti.

Rješavanje navedenih problema, a oni se iz provedene ankete iskazuju kao prioriteta u muzejskoj i knjižničnoj djelatnosti, nužno je kako bi se stvorila poticajna i povoljna okolina za zahtjevne procese digitalizacije.

5. Muzejske knjižnice – pogled u budućnost

Digitalna tehnologija omogućila je novu i drugačiju društvenu povezanost. Osim na znanost i obrazovanje, posebno se to odrazilo na područje kulture i na kulturne ustanove poput knjižnica i muzeja. Kultura je područje koje predstavlja društvo, lokalnu i nacionalnu zajednicu u globalnom svijetu, stoga se u velikom broju muzeja pristupilo digitalizaciji muzejskih predmeta i artefakata. Kroz digitalne zbirke i virtualne muzejske izložbe, oni su postali dostupni širokoj javnosti.

Poseban značaj takve izložbe dobile su u vrijeme fizičkog zatvaranja kulturnih ustanova u vrijeme pandemije korona virusa. Veliki svjetski muzeji otvorili su svoja vrata posjetiteljima kroz virtualne šetnje i virtualne izložbe. One su bilježile veliki broj virtualnih posjeta. Veliki svjetski muzeji oformili su stručne timove kako bi muzejsku građu, ali i građu svojih knjižnica približili publici.

Primjer velikih muzeja slijedili su i manji muzeji, pokazujući kako nova tehnologija omogućuje da i njihova vrijedna građa i do nedavno „skriveno bogatstvo“ postane dostupno svima koji to žele.

U kontekstu suradnje knjižnica i muzeja, značajno je spomenuti i najrecentnije inozemno istraživanje o naporima sveučilišnih knjižnica i muzeja da digitaliziraju rijetku knjižničnu i dokumentarnu građu. Ono je obuhvatilo 44 kulturne i obrazovne ustanove, pretežito na području SAD-a i Engleske. Istraživanje je provedeno metodom detaljnog anketnog upitnika koji je u fokus stavio sva važna pitanja koja se postavljaju pred projekt digitalizacije: mogućnost financiranja, osposobljenost i raspoloživost stručnog osoblja, osjetljivost materijala koji se namjerava digitalizirati (u ovom slučaju, to su iluminirani manuskripti, pergamenti, zapisi na tvrdim materijalima poput metala ili kamena, kao i velika količina inkunabula, sigurnost i zaštita izvornika i digitalizirane inačice. Ujedno, istraživanje je produbilo i raspravu oko pitanja opreme potrebne za digitalizaciju tako osjetljive građe, osiguravanja zaštite materijala tijekom digitalizacije, kao i kriterija za odabir građe.

Kao neizostavan dio projekta digitalizacije, istraživanje je bilo usmjereno i na već digitalizirane zbirke, njihovu vidljivost na mrežnim stranicama, e-newsletterima, društvenim servisima i

digitalnim repozitorijima. Istraživanje je pokazalo da je digitalizacija aktualna tema, te da je važno da suradnja svih obrazovnih i kulturnih ustanova bude kvalitetna.⁴³

Muzejske knjižnice, kao vrsta specijalnih knjižnica, uključile su se u nove tehnološke procese. Nove tehnologije uspostavile su nove veze između muzejskih knjižnica i njihovih korisnika, ali i povezivanje srodnih knjižnica. Tako je omogućeno da građa jedne knjižnice, ili više njih, bude dostupna na portalu srodne knjižnice.

Nova tehnologija uvjetovala je da se unutar knjižnične struke pojave nove specijalističke djelatnosti, a time i nova knjižnična zanimanja, posebno vezana uz digitalizaciju. Dosadašnja iskustva u radu najsuvremenijih muzejskih knjižnica moraju postati uzor i poticaj onima koje do sada nisu uspostavile procese digitalizacije u svom radu. Bez upotrebe novih tehnologija i izgradnje novih veza s korisnicima, one mogu samo stagnirati.

Važno je neprestano ulagati u unapređivanje standarda, zakonodavnih okvira i sigurnosnih protokola potrebnih za digitalizaciju te razvijati alate i infrastrukturu koji mogu korisnicima pružiti kvalitetnije pretraživanje sadržaja i drugih digitalnih zbirki.⁴⁴

Muzejske knjižnice u Hrvatskoj očekuju značajnu društvenu potporu. Na prvom mjestu je afirmacija zanimanja muzejskog knjižničara koji mora biti priznat kao ravnopravan stručni djelatnik u muzeju i kao takav neophodan muzejskoj djelatnosti. Mora se osvijestiti da u mnogim našim muzejima koji ističu da posjeduju muzejsku knjižnicu ne postoji zaposlen stručni djelatnik knjižničar. Veliki je problem financiranje i opremanje muzejskih knjižnica. Potrebna oprema za digitalizaciju je skupa, te zahtijeva znatna ulaganja. Tek kada se zadovolje ta očekivanja može se u punom smislu govoriti o osuvremenjivanju muzejskih knjižnica i njihovom razvoju u budućnosti.

⁴³ *Survey of Academic Library & Museum Efforts to Digitize Rare Book/Document Collections. // Primary Research Group. Dostupno na: <https://www.primaryresearch.com/AddCart.aspx?ReportID=666> (18.9.2021).*

⁴⁴ *Aparac-Jelušić, T. Digital libraries for cultural heritage, str.89.*

Zaključak

Muzejska djelatnost prolazi kroz stalne mijene potaknute novim tehnologijama koje se posebno odražavaju na rad muzejskih knjižnica. Danas, više nego ikad, one se otvaraju široj javnosti.

Pristup njihovoj građi se demokratizira. Građa koja je nekad bila dostupna samo uskom krugu muzejskih djelatnika, ponajprije kustosa, danas je dostupna korisnicima raznolikih interesa.

Pružajući nove usluge, drukčije od tradicionalnih, muzejska knjižnica postaje važan segment muzejske promidžbe i povezivanja s korisnicima i potencijalnim posjetiocima muzeja. Digitalizacija je dala nov značaj muzeju, a time i muzejskoj knjižnici. Oni su postali mjesta povezivanja ne samo na lokalnoj, već i široj nacionalnoj i globalnoj razini.

Pred muzejskim knjižnicama u Hrvatskoj otvaraju se do sada neslućene mogućnosti. U društvu koje teži znanju (a takvo hrvatsko društvo želi biti), informacije dostupne tehnologijom digitalizacije moraju biti zastupljene u što većem broju muzejskih knjižnica. Muzejske knjižnice trebaju potporu u nastojanjima da prate uvijek rastuću novu tehnologiju. Identitet muzejske knjižnice uvijek će biti prepoznat prema odnosu sa korisnicima koji su usmjereni prema uslugama muzejskih knjižnica.

Rezultati provedenog istraživanja upozoravaju da mnoge naše knjižnice stoje tek na početku procesa digitalizacije. Velik dio muzeja i muzejskih knjižnica ne posjeduje opremu za digitalizaciju građe. U tom smislu, digitalizacija knjižnične građe znatno zaostaje od digitalizacije muzejskih predmeta. Uzrok tomu često je nedostatak financija, ali i nerazumijevanja od strane uprave muzeja. Ponekad je teško pomiriti očekivanja knjižničara i kustosa. Kao što je već rečeno, u muzejima je predmet primarni oblik komunikacije i prilikom projekata digitalizacije, često se određuje kao prioritet – pogotovo ako ga je potrebno zaštititi. No isto tako, knjižnična građa o određenom predmetu ili zbirci izvor je nove, potpunije spoznaje za posjetitelje koji se s njime susreću. Smatram da je za izgradnju kvalitetne „muzejske priče“ i komunikacije važno pomiriti ta dva aspekta. Knjižnična građa ne bi smjela zaostajati za predmetom, već bi se informacije sadržane u svakome od njih trebale međusobno prožimati. Spoznaja da su svi segmenti muzejsko-knjižnične

djelatnosti jednako važni, te zajednički napori cjelokupnog stručnog osoblja muzeja i timski rad, može unaprijediti i uskladiti buduće projekte digitalizacije, a istovremeno utjecati na paralelni razvoj knjižnice i muzeja. Istraživanje je pokazalo i da većina knjižničara smatra potrebnim provesti digitalizaciju ponajviše radi značaja i vrijednosti knjižnične građe, što je svakako važan kriterij, no uvijek valja imati na umu da se digitalizacijom omogućuje dostupnost građe. Problem dostupnosti može se iščitati iz odgovora ispitanika, koji pokazuju da je digitalizirana knjižnična građa većinom dostupna korisnicima na izoliranom računalu u prostoru knjižnice. S obzirom da je cilj doprijeti do svih korisnika, uključujući i one potencijalne, smatram važnim da se muzejske knjižnice digitalno „otvore“ svojim posjetiteljima i aktivno koriste digitalne platforme i alate u svrhu promidžbe, edukacije i istraživanja. Pomalo iznenađuje podatak da mrežne stranice muzeja zaostaju za Facebookom u komunikaciji s posjetiteljima. Facebook može olakšati komunikaciju, ali mrežna stranica trebala bi biti primarna u pozicioniranju ustanove u digitalnom okruženju. Zabrinjavaju i podaci vezani uz stručno osposobljavanje i podršku unutar matične ustanove. Vidljivo je da nitko od anketiranih knjižničara nije prošao edukaciju za digitalizaciju, te da su u projektima uglavnom „prepušteni sami sebi“. Naposljetku, izazovi s kojima se knjižničari u muzejima susreću najviše se odnose na nedostatak financijskih sredstava i edukacije za digitalizaciju, te suradničke potpore. Ti su izazovi ujedno i prvi problemi koje treba rješavati kako bi se unaprijedili budući projekti.

Primjeri muzejskih knjižnica u kojima se kontinuirano primjenjuje digitalizacija svjedoče o novim knjižničnim aktivnostima i transformaciji knjižničnih usluga. Stručno osoblje u muzejskim knjižnicama jedino je koje može svojim zalaganjem i osposobljenošću premostiti jaz između tradicionalnog i suvremenog u knjižničnom poslovanju.

Velike promjene u društvu i nove tehnologije promijenile su knjižnično poslovanje općenito, pa tako i ono u muzejskim knjižnicama. Nedvojbeno je da su muzejske knjižnice, s korištenjem novih digitalnih tehnologija doživjele preobrazbu u nova i otvorena informacijska središta. One su postale most znanja i informacija u multikulturalnom svijetu. Naše muzejske knjižnice čine važan segment predstavljanja hrvatske kulture ističući posebnosti naše baštine, našeg kulturnog nasljeđa.

Literatura

Aparac-Jelušić, T. Digital libraries for cultural heritage. San Rafael, Ca. : Morgan & Claypool Publishers, 2017.

Bily, M. Projekti digitalizacija tiskane građe u Hrvatskoj i svijetu : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015.

Guidelines for digitization projects for collections and holdings in the public domain, particularly those held by libraries and archives. 2002. // IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf> (8.6.2021).

Horvat, A. Digitalizacija i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), str.17-25.

Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. 1. elektroničko izd. (prema tiskanom izd. iz 2009). Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012. Datoteka ePub. Str. 64. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/11890907.pdf> (8.6.2021).

IFLA/UNESCO manifest za digitalne knjižnice (revidirana inačica potvrđena od Upravnog odbora IFLA-e). 2010. // IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-hr.pdf> (8.6.2021.)

Izveštaj sa 7. okruglog stola o slobodnom pristupu informacijama i slobodi izražavanja. // Novosti Hrvatskog knjižničarskog društva (39)2008. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/10> (18.9.2021.).

Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. 2006.// Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2006. Dostupno na: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Nacionalni_program_digitalizacije_arhivske_knji%C5%BEi%C4%8Dne_muzejske_gra%C4%91e.pdf (8.6.2021.).

Pia-Matijaš, A. Korištenje digitalnim marketinškim alatima u hrvatskim muzejima. // Muzeologija 54(2017), str. 110.

Plan digitalizacije kulturne baštine 2020.-2025. // Ministarstvo kulture i medija. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/dokumenti/10?page=1&tag=-1&tip2=1&Datumod=&Datumdo=&pojam=> (8.6.2021.).

Radovanlija-Mileusnić, S. Osnove i primjena suvremenog muzejskog knjižničarstva u Hrvatskoj. // Informatica Museologica 29½(1998), str.5-6.

Survey of Academic Library & Museum Efforts to Digitize Rare Book/Document Collections. // Primary Research Group. Dostupno na: <https://www.primaryresearch.com/AddCart.aspx?ReportID=666> (16.9.2021.).

Škvarić, A. Portal Digitalna baština Muzeja grada Koprivnice. // Podravski zbornik, 45(2019), str.119.

Šojat-Bikić, M. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : odabir građe za digitalizaciju. // Muzeologija 50(2013), str.123-135.

Šojat-Bikić, M. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : strategije i politike digitalizacije hrvatske kulturne baštine. // Muzeologija, 50(2013), str. 168.

Šojat-Bikić, M. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : Pribavljanje financijskih sredstava. // Muzeologija 50(2013), str. 138-139.

Šojat-Bikić, M. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku : online komunikacija kulturne baštine muzeja. // Muzeologija 50(2013), str.316.

Štimac, A. U labirintu nove direktive o autorskom pravu u digitalnom okruženju. // Muzeologija 56(2019), str. 223-224.

Tarrete, O. Skriveno blago: muzejske knjižnice i dokumentacijski centri. // Informatica Museologica 29½(1998), str. 120.

Van der Wateren, J. The importance of museum libraries. // INSPEL 33, 4(1999), str.192.

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. // Narodne novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_10_167_2399.html (8.6.2021.).

Zakon o potvrđivanju ugovora o autorskom pravu svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo. // Narodne novine 6(2000.) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2000_05_6_65.html (8.6.2021.).

Dodatak – Anketni upitnik

Digitalizacija građe u muzejskim knjižnicama

Muzejske knjižnice, kao i sve druge, omogućavaju pristup knjižničnim zbirkama u svrhu istraživanja, nude korisnicima svoje raznolike programe i mjesta su interakcije (virtualno ili u fizičkom prostoru).

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske predstavilo je u ožujku 2020. godine projekt „e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine“ kojim se želi povećati pristup kulturnoj baštini, a ujedno osigurati njezinu zaštitu.

Muzeji 21. stoljeća pristupaju digitalizaciji u svim segmentima djelatnosti, pa tako i u muzejskim knjižnicama. Diplomski rad „Digitalizacija građe muzejskih knjižnica : izazov za muzeje u Hrvatskoj“ pokušava pružiti pregled mogućnosti i nastojanja uključivanja u procese digitalizacije naših muzejskih knjižnica.

1. Provodi li se u Muzeju digitalizacija muzejskih predmeta?

- Da
- Ne
- Planira se

2. Provodi li se u Knjižnici ili Muzeju digitalizacija knjižnične građe?

- Da
- Ne
- Planira se

3. Smatrate li nužnim digitalizirati knjižničnu građu u Vašoj knjižnici ili Muzeju?

- Da
- Ne

4. Zaokružite kriterije koje primjenjujete u odabiru knjižnične građe za digitalizaciju:

- Značaj i vrijednost građe
- Rijetkost građe
- Učestalost korištenja građe
- Građa koja prati djelatnost muzeja ili je povezana s određenim muzejskim zbirkama
- Stupanj oštećenosti knjižnične građe
- Zaštita izvornika
- Trošak i vrijeme potrebno za digitalizaciju
- Činjenica da je autorskom djelu istekao rok zaštite
- Ostalo

5. Provodite li digitalizaciju knjižnične građe sami ili uz pomoć drugih stručnih suradnika?
(Moguće je odabrati više odgovora.)

- Osobno kao jedini djelatnik
- Uz pomoć kustosa
- Uz pomoć dokumentarista
- Uz pomoć informatičkog stručnjaka
- Ostalo

6. Posjeduje li Knjižnica ili Muzej opremu za digitalizaciju građe?

- Da
- Ne

7. Jeste li u svom radu bili posebno educirani za digitalizaciju?

- Da
- Ne

8. Je li digitalizirana knjižnična građa dostupna korisnicima? (Moguće je odabrati više odgovora.)

- Na mrežnoj stranici Muzeja
- Na društvenim mrežama Muzeja
- Na izoliranom računalu u prostoru Knjižnice
- Na ostalim platformama koje nude slobodan pristup građi

9. Koju društvenu mrežu najviše koristite u komunikaciji s korisnicima? (Moguće je odabrati više odgovora.)

- Facebook
- Instagram
- Twitter
- Mrežnu stranicu Muzeja ili Knjižnice
- Blog

10. Koji su najveći izazovi s kojima ste se susreli prilikom digitalizacije knjižnične građe?
(Moguće je odabrati više odgovora.)

- Nedostatak financija
- Nedostatak suradničke potpore
- Nedostatak edukacije za digitalizaciju
- Neriješena autorskoppravna pitanja za digitalizaciju građe
- Nisam sudjelovao u digitalizaciji knjižnične građe
- Ostalo

Sažetak

Problematiziran je proces digitalizacije građe u hrvatskim muzejskim knjižnicama, kao i njihova uloga unutar muzeja kao matične ustanove. U uvodu se spominje povijesni razvoj knjižnica i muzeja te ističe važnost ravnopravnog objedinjivanja te dvije djelatnosti (knjižnične i muzejske). Središnji dio rada dotiče se temeljnih pitanja prije početka procesa digitalizacije, poput zakonodavnog okvira, financiranja i opreme. Istražuju se načini prezentacije digitalizirane građe, te komunikacija s korisnicima u digitalnom okruženju. Poseban dio rada čini istraživanje muzejskih knjižnica u Hrvatskoj. Njime se željelo utvrditi stanje vezano uz projekte digitalizacije, te se upoznati sa stavovima stručnog knjižničnog osoblja. U zaključnom dijelu razmatra se budućnost muzejskih knjižnica u Hrvatskoj, definiraju se aktualni problemi i moguća rješenja.

Summary

The paper discusses the process of digitization of library materials in Croatian museum libraries, and their role within the museum as the main institution. The introductory part of the paper mentions the historical development of libraries and museums and emphasizes the importance of uniting these two activities on an equal footing. The central part of the paper touches on fundamental issues before starting the digitisation process, such as the legal framework, funding, and equipment. It also examines different methods of presenting digitized material and communicating with users in the digital environment. A special part of the paper is the study of museum libraries in Croatia. It was conducted in order to determine the situation related to digitization projects and to learn about the views of professional library staff. The final part discusses the future of museum libraries in Croatia, defines current problems and possible solutions.